

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 17 Volume: 4 Issue: 17
Bahar 2011 Spring 2011

**REŞAT EKREM KOÇU’NUN “İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ” ADLI ESERİNE
YANSIYAN ÜSKÜDAR MANZARALARI**

***THE SCENES OF ÜSKÜDAR REFLECTING IN THE WORK OF REŞAT EKREM KOÇU
TITLED AS “THE ENCYCLOPEDIA OF ISTANBUL”***

Aktan Müge YILMAZ*

Özet

Üsküdar’ın gerek maddî gerekse manevî kültürel dokusu ile ilgili bu çalışmada, İstanbulla ilgili sosyo-kültürel yapı analizleri açısından önem arz eden bir kaynak eser olan İstanbul Ansiklopedisi Üsküdar bağlamında incelenmiş ve esere yansıyan Üsküdar ile ilgili malzemeyle birlikte bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reşat Ekrem Koçu, İstanbul, Üsküdar, Sosyo-Kültürel Yapı Analizi, Kent Kültürü.

Abstract

In this study concerning with both the material and spiritual cultural situation of Üsküdar, The encyclopedia of İstanbul, an important work in terms of socio-cultural analysis of İstanbul, has been considered at length in the context of Üsküdar and a general assessment has been made with the material about Üsküdar reflecting in the work.

Key Words: Resat Ekrem Kocu, İstanbul, Üsküdar, Socio-cultural Structure Analysis, Civic Culture.

GİRİŞ

Tarihçi Reşat Ekrem Koçu’nun alfabetik olarak hazırladığı “İstanbul Ansiklopedisi” adlı eser İstanbul şehrinin adeta kütüğü niteliğindedir. Pek çok yönüyle bütün İstanbul ile ilgili gerek yazılı kaynaklardan gerek sözlü kaynaklardan toplanan bilgilerle fotoğraf, plan, harita, resim vs. görsel malzemedен müteşekkildir. Eser hazırlanırken başvurulan kaynaklar sicilnâmeler, salnâmeler, risâleler, tarih kitapları, seyahatnâmeler, kıyafetnâmeler, şukûfenâmeler, vakâyınâmeler, fermanlar, kitâbeler, şâhideler, sicil defterleri, evrâk-ı metrûkeler, tahrir defterleri, şehir rehberleri,

* Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

gazete yazıları, mahkeme kayıtları ve halk arasından derlenen rivâyetlerdir. Keza Reşat Ekrem Koçu ve bu çalışmada kendisine kalem arkadaşlığı yapmış yazarların gözlem yoluyla elde ettikleri malzeme de önemli yer tutmaktadır.

Ansiklopedi 1958’de yayımlanmaya başlamış fakat çeşitli sebeplerle tamamlanamamış “G” maddesinde yayımı durdurulmuştur. Ancak bu eksik haliyle dahi kayda değer bir malzemeyi bir araya toplayabilmiştir. Oldukça hacimli olan eser, 1958 yılından 1973 yılına kadar on bir cilt ve toplam 7076 sayfa basılmıştır. İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat, sadece bu ansiklopediyi yayımlamak için kurulmuştur.

Bu çalışma hazırlanırken İstanbul Ansiklopedisi’nin on bir cildi sayfa sayfa taranarak eserde geçen Üsküdar’la ilgili malzeme tespit edilmiştir. Eserin dizininin bulunmaması bu şekilde çalışmayı mecbur kılmıştır. Madde başlıkların yer aldığı sayfa numaraları, ilgili maddenin sonunda parantez içinde verilmiştir.

Bu bağlamda, Reşat Ekrem Koçu’nun “İstanbul Ansiklopedisi” adlı eserine yansıyan Üsküdar manzaraları şöyledir:

A. YAPILAR

1. CAMİ

Abdülbaki Efendi Camii: Üsküdar’da Sultantepe’nde Servilik caddesi üzerinde olan bu cami, on yedinci asır eseridir. Ancak daha sonra tamir görmüştür. Önünde bir kuyu, hemen yanında bir mahalle mektebi bulunmaktadır (s. 77).

Abdürrahmanağa Camii: Üçüncü Mustafa’nın silahtarı olan ve Üsküdar’da Yanık Ömer Kapısı civarındaki kabristanda medfun Abdürrahim Ağa tarafından yaptırılmış olan cami, Üsküdar’da Paşalimanında, deniz kenarındadır. Bu yüzden halk arasında Paşalimanı Camii olarak bilinir (s. 156).

Ağa Camii: Üsküdar’da Doğanlılar’da, Dönmedolap sokağı ile Şair Nailî sokağı kavşağındadır. Adını ilk yaptıranı İsmail Ağa’dan almıştır. Yapılış tarihi ile ilgili 1635 (H. 1045) ya da H. 1018 olduğuna dair farklı görüşler vardır. Zaman içinde harap olan cami, İkinci Abdülhamit devri ricâlinden Şevket Paşa tarafından tamir ettirilmiş, caminin yanında bulunan çeşme de kitabesi olduğu gibi korunarak cami duvarı içine alınmıştır (s. 232).

Ahmed Çelebi Camii: Üsküdar’da İmrahor ile Şemsipaşa arasında Ahmedçelebi mahallesinde, Açıktürbe sokağı ile Hüdaî Mahmud sokağının kavşağındadır. Caminin 1946 yılındaki durumu şu şekilde tespit edilmiştir: “Camiin duvar ve mihrap nakışları ruha kasvet verecek kadar karışık ve manasızdır. İlk fırsatta hiç olmazsa düz beyaz bir badana ile örtülmesi pek yerinde bir hizmet olur...” (s. 348). Bu camide kırk yıl boyunca imamlık yapmış olan Ahmet Çitli’nin, caminin Millî Mücadele döneminde Üsküdarlıların gizli merkezi olarak kullanıldığı, yatsı namazından sonra yalnız kendisinin mühürleyip imzaladığı mazbatalarla Anadolu’ya iki bin nefer ve dört yüz zabıt kaçırıldığı yönündeki açıklamaları da gösteriyor ki sadece dini açıdan değil siyasi açıdan da önemli bir mekan olmuştur. Caminin karşısında bulunan Şeyhülislâm Minkaarîzâde Yahya Efendi’nin medresesi ile türbesi tamamen yıkılmış olup bu kişi ile birlikte ailesinin kemikleri sandık içine konularak Ayşe Sultan Camii mezarlığına naklolunmuştur (s. 348).

Ayazma Camii: Üsküdar'da liman ağzına ve Kızkulesi'ne hakim bir sırt üzerindedir. Cami ve bu sırt, adını buldukları semtin adı olan Ayazmadan almıştır. Üçüncü Mustafa tarafından annesi Mihrişah Sultan ve kardeşi Şehzade Süleyman'ın ruhlarını şâd etmek için 1760 (H.1174) yılında yaptırılmıştır. Caminin yanında bir sıbyan mektebi, bir hamam, bir büyük çeşme ve bir muvakkithane de bulunmakta iken 1947 yılına gelindiğinde sıbyan mektebinin yerini Meşrutiyet devrinde yapılmış bir ilk mektep almıştır. Hamam tamamen harabeye dönmüş, muvakkithanenin yalnız duvarları kalmış, caminin bazı kısımları da harap durumdadır (s. 1505-1511).

Babüssaadeağası Camii: Üsküdar'da Kapuağası'ndan Divitçilere giden sokak içinde bulunan ve halk arasında Ebussuudağa olarak bilinen camidir. İkinci Bayezid devrinde 1506 (H.912) yılında Kapuağası Süleyman Ağa tarafından yaptırılmıştır. 1926 (H.1342) yılında çıkan bir yangında yanmıştır (s. 1777).

Bulgurlu Camii: Kısıklı-Dudullu yolu üzerindedir. Teberdâr Mehmed Ağa tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. Tamirlerle şeklini değiştirmiş olması muhtemel bu caminin on altıncı asırda ya da buraların fethinde kurulmuş bir namazgâhın yerine yapılmış olabileceği görüşleri bulunmaktadır (s. 3117-3119).

Çinili Camii: Üsküdar'da Toptaşı'nda bir mektep, bir çeşme, bir sebil ve bir de çifte hamam ile beraber Birinci Sultan Ahmed'in zevcesi Kösem Mahpeyker Sultan tarafından hayır olarak yaptırılmıştır (s. 4009-4012).

Davudpaşa Camii: Hakimiyeti Milliye caddesi üzerindedir. Üsküdar'ın en eski camilerinden biridir. Halk arasında câminin bânisinin "Kara Nişancı" lâkabından mülhem "Karadavudpaşa" adıyla anılır. On dokuzuncu yüzyılda bulunduğu semtte çıkan iki yangında tahrip olmuş ve bu yüzden tamir edilmiştir. Buna rağmen minaresi hariç yapıldığı on beşinci asrın karakterinden bir şey kaybetmemiştir (s. 4296-4299).

Eski Vâlîde Camii: Eskiden beri "Vâlîde-i Atik" olarak bilinegelmiştir. Caminin bu adından mülhem bulunduğu Toptaşı semti de "Vâlîdei Atik" olarak anılmıştır. Üçüncü Sultan Murad'ın annesi Nurbânû Sultan tarafından Koca Sinan Ağa (Mimar Sinan)'ya yaptırılan cami, Eski Vâlîde külliyesinin parçasıdır. Külliyedeki diğer yapılar medrese, dârüşşifâ, imâret, bir çifte hamam ve bir sıbyan mektebidir. Halk arasında Nurbânû Sultan'ın hayratını Üsküdar'da yaptırması ile ilgili bir rivayet vardır. Vâlîde Sultan, yaptıracığı caminin yeri için bir karar veremez. Bir gece rüyasında ak sakallı ve nur yüzlü bir ihtiyar: "Yaşmağını Beşiktaş iskelesinden bırak, camiini, rüzgarın yaşmağı götüreceği yere yap!.." der. Sultan da rüyasındaki bu işarete uyar. Rüzgar yaşmağı alıp külliyenin yapıldığı Üsküdar Toptaşı tepesine götürür. Aynı rivayet, Kösem Vâlîde Sultan'ın yaptırdığı Çinili Camii için de anlatılmaktadır (s. 5300-5302).

2. MESCİD

Ağa Mescidi: Üsküdar'da Şemsipaşa'da Kavaklı iskele sokağındadır. Yaptıranın adıyla "Hüsrev Ağa Mescidi" diye de bilinir. Bu şahsın mezar taşı ve kitabesi olmayan kabri, mihrap duvarının önündedir. Halk arasında, yanındaki sokakta bulunan "Eski Hamam"dan mülhem "Eski Hamam Mescidi" olarak bilinir (s. 248). Üsküdar'daki ikinci "Ağa Mescidi" adlı mescid ise Hakimiyet-i Milliye caddesinde, Hale sineması, postahane ve mal müdürlüğü binalarının çevrelediği parkın eski yerinde olan ve 1935-36 yılları arasında yol genişletme çalışmalarında yıktırılan mesciddir. Kızlarağası Mehmed Ağa tarafından yaptırılan bu mescidi halk "Yeni Çeşme Mescidi" olarak bilir (s. 248).

Aşçıbaşı Mescidi: Üsküdar'da İnâdiye'de bulunan bu mescid, Dördüncü Mehmed devrinde aşçıbaşı olan Mehmed Ağa adlı bir kişi tarafından yaptırılmıştır. Evkafça kadro dışı bırakıldığından harap bir hale dönüştüğü için 1943 yılında yıktırılmıştır. 1946 yılı itibarıyla mescidin sadece bir sokak duvarı kalmıştır (s. 1137).

Atlamataşı Mescidi: Üsküdar'da Atlamataşı'nda, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi yanında Selamsız caddesi ile Tembhel Hacı Mehmed sokağı kavşağındadır. Bânisi Hacı Mehmed'dir. Mescid kayıtlarda "Tembeller Mescidi" olarak kayıtlıdır. Keza mahallenin adı da aynıdır. Fakat halk tarafından, bir mescid bânisine tembhel lâkabı uygun görülmediğinden "tombul" şeklinde değiştirilerek anılmıştır. Mescid harabe haline geldikten sonra yıkılmış, yerine ilkokul yapılmıştır (s. 1303).

Çingene Fırını Mescidi: Üsküdar'da Atlamataşı civarında bulunan ve halk arasında "kara kadı" isminden bozma olduğu söylenen "Kara Gazi" olarak da bilinen mescid, Kadı Alâeddin tarafından yaptırılmıştır. 1936-38 yılları arasında yıkılmıştır. Ahşap olan minaresi Yeni Vâlîde Camii civarındaki Geredeli mescidine naklolunmuştur (s. 4001-4002).

Dürbâli Mescidi: Üsküdar'da adını verdiği mahallede ve sokakta bulunan mescid, Fatih Sultan Mehmed zamanında Ali Bâli Ağa tarafından yaptırılmıştır. Mescid günümüze kadar ulaşamamıştır. Yıkılış tarihi olarak 1908-1910, 1923, 1950 gibi farklı tarihler zikredilmektedir (s. 4824).

Fatma Hâtun Mescidi: Fatma Hâtun tarafından yaptırılan mescid, çıkan bir yangında yanınca Zülüflü Baltacılar Ocağı'ndan Sırmabıyık Hacı Mustafa tarafından yeniden yaptırılmıştır. Mescid sonradan tamamen yıkılmış, tamirinde konulmuş olan kitâbesi de Selâmî Ali Efendi çeşmesinin ayna taşına nakledilmiştir (s. 5578).

Geredeli Mescidi: Kızıl Mescid olarak da bilinir. Geredeli Çelebi tarafından yaptırılmıştır. XV. ya da XVI. yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilmektedir. 1939'da yıktırılmıştır (s. 7012).

3. TEKKE

Cuma Tekkeleri: Tarikatların kaldırılmasından önce İstanbul'daki tekkeler taşıdıkları isimlerden başka âyin günlerine nispetle de isimlendirilirdi. Âyin günü Cuma olan tekkelere "Cuma Tekkeleri" adı verilirdi. Üsküdar'da muhtelif tarikatlara ait Cuma tekkeleri şunlardır: Celvetî tekkelerinden Gülfem Hâtun mahallesinde Aziz Mahmud Hüdaî Efendi tekkesi, Şeyh Camii'nde Şeyh Camii veya Divitcizâde tekkesi, İnâdiye'de Bandırmalı ya da Hâşimbaba tekkesi, Hayreddin Çavuş mahallesinde Atpazarı Osman Efendi tekkesi; Nakşî tekkelerinden Bülbülderesi'nde Özbek tekkesi; Saadî tekkelerinden Tabutcularıçî'nde Ganî Efendi ya da Hallac Baba tekkesi; Şâbanî tekkelerinden Doğancılar'da Nasuhzâde tekkesi (s.3621).

Cumartesi Tekkeleri: Tekkelerin âyin günlerine nispetle isimlendirilmeleri, daha kolay ezberlenmesi sebebiyle özellikle kadınlar tarafından tercih edilmiştir. Üsküdar'da muhtelif tarikatlara ait Cumartesi tekkeleri şunlardır: Celvetî tekkelerinden Selâmsız caddesinde Acıbâdem ya da Selâmî Ali Efendi tekkesi; Kâdirî tekkelerinden Divitcilerde Avnizâde tekkesi, Selâmsız caddesinde Hindîler tekkesi, Paşalimanı'nda Yarımca Baba ya da Paşalimanı tekkesi; Mevlevî tekkelerinden Mirahur'da Üsküdar Mevlevîhânesi, Rifaî tekkelerinden Tabutcularıçî'nde Sandıkcı Şeyh Edhem tekkesi (s. 3620).

Çamlıca Bektaşî Tekkesi: İstanbul ve civarındaki Bektaşî tekkelerinin büyüklerinden biridir. İstanbul'un fethinden bir asır kadar evvel Çamlıca Baba adında bir derviş tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Buna göre tekke, ismini kurulduğu tepeden almamış, tepe, tekkeye ve bânisine nispetle isimlendirilmiştir. 1826'da İkinci Mahmud tarafından Yeniçeri ocağı kaldırıldığında diğer Bektaşî tekkeleri gibi Çamlıca tekkesi de harap olmuştur. Ancak Sultan Abdülmecid zamanında Bektaşî tekkeleri nakşî dergahı adı altında yeniden açılınca Çamlıca tekkesi de "Tâhir Baba" adını almış ve âyinlere devam edilmiştir (s. 3717).

Çarşamba Tekkeleri: Âyin günleri Çarşamba olan tekkelerin ortak adıdır. Üsküdar'da muhtelif tarikatlara ait Çarşamba tekkeleri şunlardır: Celvetî tekkelerinden Ağahamamî'nde İskender Baba tekkesi ya da Kaymaccızâde tekkesi, Büyük Çamlıca'da Selâmî tekkesi, Pazarbaşı'nda Fenaî Ali Efendi tekkesi; Rifaî tekkelerinden Ahmediye Camii'nde Şeyh Mahmud tekkesi, Tabaklar'da Şeyh Nuri tekkesi; Şabanî tekkelerinden Çinili'de Ümmî Ahmed Efendi tekkesi (s. 3763).

Çınarlı Tekke: Çavuşderesi'nde bulunan bir Şabanî tekkesi olup "Cuma tekkesi" ya da "Mehmed Efendi tekkesi" olarak da anılmaktadır (s. 3918).

Dutcuşâde Tekkesi: Evliya Çelebi, on yedinci asır ortasında Üsküdar'da tespit ettiği altı tekkeden birisi olarak "Dutenzâde tekkesi"ni zikreder. Halvetî tarikatına aittir (s. 4789).

Emekyemez Tekkesi: Üsküdar Salacak'ta bulunan bir Bayramî tekkesidir. Büyük bir semâhânesi olan iki katlı haremlik selâmlık bu ahşap bina bir yangında yanmıştır. Çatısı çökmüş harap bir halde iken de 1935 yılında yıktırılmıştır (s. 4539).

Fenaî Tekkesi ve Mescidi: Üsküdar'da Çavuşbaşı'nda, Nuhkuyusu'na giden yol üzerindedir. Şeyh Seyyid Ali Efendi tarafından yaptırılmıştır. Şeyh Seyyid Ali Efendi hocası Şeyh Selâmi Ali Efendi'nin vefatı üzerine bir müddet Selâmi tekkesinde şeyhlik yaptıktan sonra 1714 (H. 1126) senesinde yaptırdığı bu Celvetî dergâhına geçmiştir. Otuz iki sene şeyhlik yaptıktan sonra da vefat etmiş ve tekkenin türbesine defnedilmiştir. Yazdığı şiirlerde Fenâyî mahlasını kullandığı için tekkesine bu isim verilmiştir (s. 5611).

Yağcızâde Tekkesi: Halvetiye tarikatının bir kolu olan ve Şeyh Nureddin Cerrahî tarafından kurulan Cerrahîlik'in, tekkelerin ilgasına kadar İstanbul'un çeşitli semtlerinde bulunan dergâhlarından birisidir. "Balaban Tekkesi" diye de bilinmektedir. Tekkede âyinler Cumartesi günü yapılmıştır. Üsküdar'daki diğer bir Cerrahî tekkesi ise Mehmed Ağa camiindeki Ârif Dede tekkesidir. Bu tekkede âyin günleri perşembedir (s. 3501-3502).

4. TÜRBE

Gizlice Evliya: Üsküdar'da İmrahor semtinde Aziz Mahmud Efendi sokağında medfun olan ve adı bilinmeyen bir kişiye aittir. Rivayete göre Aziz Mahmud Efendi, kabrin yanından geçerken tâzim ettiğinden etrafına bir parmaklık çekilmiştir. Bitişğinde Yeni Çeşme Mezarlığı bulunur (s. 7043).

5. KAHVEHANE

Asya Kıraathanesi: İkinci Abdülhamit devri sonlarında Üsküdar'ın kumar oynanan ünlü kahvehanelerindendir. Mekanda zaman zaman silahlı olaylar da

yaşanmıştır. Komiser Mehmet Efendi'nin uğraşlarıyla kahvehane kapatılmıştır (s. 1132).

Çınar Kahvehanesi: Bulgurlu'da beş asrı doldurmuş iki çınarın dalları altında bulunan yedi kahvehânedен 1961 yılına ulaşan tek kahvehanedir (s. 3119).

Çiçekçi Kahvehanesi: Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığı yanında bulunan meşhur kahvehanedir. Müşterileri arasında sanatkârlar da vardır. Hatta kendini Topkapılı Osman Ağa adı ile tanıtarak şehirde tebdil-i kıyafetle sık sık dolaşan padişah III. Osman'ın (1754-1757) Üsküdar'a geçtiği her vakit bu kahvehaneye uğradığı söylenmektedir (s. 3960-62).

Dizdarın Kahvehanesi: On dokuzuncu asır başında Üsküdar'ın meşhur kahvehanelerindedir. 1808'de devlet sohbeti oluyor diye ihbar edilmiş ve sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın emriyle kahvehane mühürlenmiş, müşterileri de sürgüne gönderilmiştir (s. 4633).

Dutlu Kahvehane: On dokuzuncu asır sonlarında Üsküdar'ın meşhur kahvehanelerindedir. Toptaşı caddesinin alt kısmında esnaf ve ayak takımının uğradığı bir mekandır. Yanı sıra okumuş, kalem sahibi olan müşterileri de vardır (s. 4790).

6. MEKTEB

Çamlıca İlkokulu: Kısıklı'da Bulgurlu caddesindedir. 1916 yılında kira ile tutulan Hüseyin Fikri Bey'in köşkünde Selâhaddin Eyyubî İlk Okulu adı ile biri ana sınıfı olmak üzere kız ve erkek çocuklar için ayrı üçer sınıflı olarak açılan okul, 1919'da kız-oğlan karışık eğitime başlamıştır. 1920'de Nasuhî Bey köşküne nakledilmiştir. 1924'te beş sınıfa çıkarılarak Üsküdar 13. İlk Okulu adı verilmiş, 1950 yılında da Bulgurlu 44. İlk Okulu ile birleştirilerek Çamlıca İlk Okulu adını almıştır (s. 3719).

Çamlıca Kız Lisesi: İkinci Sultan Abdülhamit devrinin son senelerinde Ahmed Râtib Paşa tarafından yazlık bir köşk olarak mimar Kemalettin Bey'e yaptırılan Küçük Çamlıca'daki dört katlı ahşap binada, Meşrutiyet'in ilk senesinde Viyana'nın "Tereziyanom Koleji"ne benzer bir kız lisesi açılmış ve Almanya'dan kadın mürebbiyeler getirtilmiştir. Fakat bu yabancı tarzdaki okul fazla yaşamamış ve kapatılmıştır. Bir süre sonra yerine İnas Sultanîsi açılmış ve sultanîlerin liseye çevrildiği zaman okul da "lise" olmuştur. Çamlıca Kız lisesi İstanbul'un kurtuluşuna kadar (1922) faaliyetine devam etmiştir. Cumhuriyet devrinde kapandığında yerine kız orta okulu açılmıştır. 1934'te bir ara erkek öğretmen okulu devresi geçirmiştir. Çamlıca kız lisesi 1938'de tekrar açılarak kız lisesi olarak faaliyetine devam etmiştir. (3719-3720)

Fıstıklı Mekteb: Zamanında Üsküdar'ın meşhur bir sıbyan mektebidir. Doğancılar'daki bu mekteb daha sonra yıkılmış ve yerine bir apartman dikilmiştir (s. 5770).

7. AYAZMA

Ayios İoanis Ayazması: Üsküdar'da aynı adı taşıyan iki ayazma bulunmaktadır. Bunlardan biri Paşalimanı caddesindedir. Bu ayazmanın bin senelik bir geçmişi olduğu söylenmektedir. Diğerisi ise Çavuşderesi'nde, Çavuşdere ile Çınarlıtekke sokağının oluşturduğu kavşağın köşesinde, Çınarlıtekkenin avlusundadır (s. 1570).

Ayios Yeoryios Ayazması: Üsküdar'da, araba vapuru iskelesi ile meşhur Moskoflu fırın karşısında bulunmaktadır. Ancak civardaki binalar istimlak edilince ayazma da toprak altında kalmıştır (s. 1590).

8. ÇEŞME

İstanbul Ansiklopedisi'nde Üsküdar çeşmelerine oldukça geniş yer ayrılmıştır. Aşağıda da görüleceği gibi kimisi ile ilgili teferruatlı bilgi verilmiş olmasının yanında sadece ismi geçen Üsküdar çeşmeleri de vardır. Bunlar; Ahmediye, Dutlukahvede Kızlarağası Abbas Ağa çeşmesi (s. 1669), Karaca Ahmed, Arakiyeci mescidinde Kızlarağası Abbas Ağa çeşmesi (s. 1669), Yeni Vâlîde Camii avlusunda III. Sultan Ahmed çeşmesi (s. 1710), Üsküdar iskele meydanında III. Sultan Ahmed çeşmesi (s. 1728), Rûmi Mehmed Paşa'da III. Sultan Ahmed çeşmesi, İnâdiye'de İbnülemin Ahmed Ağa çeşmesi, Nuhkuyusu'nda Hacı Ahmed Paşa çeşmesi (s. 1704), Büyük Çamlıca'da Benlizâde Ahmed Reşid Efendi çeşmesi (s. 1800), İhsâniye'de Ahmed Şâkir Efendi çeşmesi (s. 1907), Ahmediye Külliyesi'nde Ahmediye çeşmesi, Doğancılar Çakırcı Hasan Paşa mescidinde İzmirli Ali Paşa çeşmesi (s. 1702), Sultantepeci'nde Arslan Ağa çeşmesi (s. 1646), Salacak yolunda Atike Sultan çeşmesi (s. 1737), Sultantepeci'nde Ayşe Hâtun çeşmesi (s. 1650), Mirahur camiinde Ayşe Sultan çeşmesi (s. 1598), Ayazma Camii civarında Başkadın çeşmesi (s. 1728), Hacı Beşir Ağa çeşmesi (s. 1729), Bulgurlu Köyü çeşmesi (s. 1875), Yeni Vâlîde Camii'nde Emetullah Valdesultan çeşmesi (s. 1709), İhsaniye-Tunusbağı'nda Fâik Bey çeşmesi (s. 1681), Fatma Sultan çeşmesi (s. 1728), Etyemez tekkesinde Fesahat Usta çeşmesi (s. 1814), Karacaahmed'de Fethi Paşa çeşmesi (s. 1855), Seyidahmed Deresi'nde Hacılar çeşmesi (s. 1903), Selimiye Camii avlusunda Mülâzım Hakkı Efendi çeşmesi (s. 1912), Selâmsız'da Hacı Halil Efendi çeşmesi (s. 1707), Durbalı mescidinde Hacı Halil Efendi çeşmesi (s. 1728), Selâmsız'da Hacı Halil Efendi çeşmesi (s. 1728), Çinili Camii sokağında Hacı Halil Efendi çeşmesi (s. 1730), Nuhkuyusu'nda Hacı Hasan Ağa çeşmesi (s. 1828), Doğancılar'da Hasan Paşa çeşmesi (s. 1705), Bülbülderesi'nde Hatice Sultan çeşmesi (s. 1728), İhsaniye-Harem yolunda Hatice Sultan çeşmesi (s. 1764), İhsaniye'de Hitâbetullah Sultan çeşmesi (s. 1791), Hüdaî dergahı avlu kapısında Hüdaî çeşmesi (s. 1610), Nuhkuyusu'nda Hüsameddin Ağa çeşmesi (s. 1791), Ağa Camii'nde Damad İbrahim Paşa çeşmesi (s. 1728), Üsküdar Eski Hamam'da Damad İbrahim Paşa çeşmesi (s. 1730), İhsaniye'de İhsaniye çeşmesi (s. 1824), İhsaniye'de Hafız İsa Ağa çeşmesi (s. 1824), İnâdiye'de Kızlarağası İsmail Ağa çeşmesi (s. 1706), Rumîmehmedpaşa'da Lala İsmail Ağa çeşmesi (s. 1702), Karakadı'da Kassam çeşmesi (s. 1923), Kısıklı Abdullah Ağa Camii'nde Kısıklı çeşmesi (s. 1914), Ahmediye'de II. Sultan Mahmud çeşmesi (s. 1814), Bülbüldere-Bulgurlu'da II. Sultan Mahmud Çeşmesi (1832), Çinili'de Mahpeyker Kösem Sultan Çeşmesi (1642), Büyük Çamlıca Gazino'da Fatih Sultan Mehmed çeşmesi (s. 1660), Küçük Çamlıca'da Sultan Mehmed IV çeşmesi (s. 1654), Semerciler'de Hacı Mehmed Ağa çeşmesi (s. 1581), Bağlarbaşı'nda Hacı Mehmed Efendi çeşmesi (s. 1928), Harem iskelesinde Mehmed Tahir Efendi çeşmesi (s. 1826), Divitçiler'de Mehmed Kethüdâ çeşmesi (s. 1729), Semerciler'de Genc Mehmed Paşa çeşmesi (s. 1730), Hüdaî dergâhında Kethüdâ Mehmed Paşa çeşmesi (s. 1728), Mihrimah Sultan Camii'nde Mihrimah Sultan çeşmesi (s. 1680), Karacaahmed Ahcibaşı'nda Mihrişah Valdesultan çeşmesi (s. 1791), Ayazma Camii'nde Sultan Mustafa III. çeşmesi (s. 1760), Hüdaî dergâhında Şehzâde Mustafa çeşmesi (s.1728), Gülfemhâtun'da Şehzâde Mustafa çeşmesi (s. 1737), Salacak'da Silâhdar Mustafa Ağa çeşmesi (s. 1682), Kavsara Baba'da Kâtib Mustafa Efendi çeşmesi (s. 1779), Kaptanpaşa Camii'nde Kaptan Mustafa Paşa çeşmesi (s. 1729), Etyemez civarında Nefise Hanım

çeşmesi (s. 1817), Hayreddinçavuş'da Şehzâde Numan çeşmesi (s. 1728), Balaban iskelesinde Osman Sâhib Efendi çeşmesi (s. 1767), Üsküdar'da Rüstem Paşa çeşmesi (s. 1545), Bulgurlu mescidi karşısında Safiye Sultan çeşmesi (s. 1729), Üsküdar'da Safiye Sultan çeşmesi (s. 1780), Selâmsız'da Selâmi Ali Efendi çeşmesi (s. 1800), Selimiye'de Sultan Selim III. çeşmesi (s. 1802), Bulgurlu mescidinde Şehzâde Seyfeddin çeşmesi (s. 1728), Yenivalde civarında Sineperver Valdesultan çeşmesi (s. 1825), Selâmsız'da Şehzâde Süleyman çeşmesi (s. 1728), Etyemez'de Dilsiz Süleyman Ağa çeşmesi (s. 1592), Seyidahmed Deresi'nde Silâhdar Süleyman Ağa çeşmesi (s. 1751), Selâmsız'da Tekkekapusu çeşmesi (s. 1762), Selimiye-Çatmacılar'da Tıflıgöl Hanım çeşmesi (s. 1808), Büyük Çamlıca'da Tiryal Hanım çeşmesi (s. 1808), Kısıklı-Bağlarbaşı'nda Tophânelioğlu çeşmesi (s. 1727), Bülbülderesi'nde Üçüncükadın çeşmesi (s. 1728), Çavuşderesi'nde Ümmügülsüm Hanım çeşmesi (s. 1817), Bülbülderesi'nde Vâlîde Kâhyası çeşmesi (s. 1700), Valdeiatik'de Kapuağası Yakub Ağa çeşmesi (s. 1678), Etyemez civarında tekke içinde Yakub Efendi çeşmesi (s. 1809) şeklinde sıralanabilir (3855-3869).

Ansiklopedide, yukarıda görüldüğü üzere isimleri zikredilen çeşmelerden bir kısmı, "madde başı" olarak ele alınıp teferruatlı bilgi verilmiştir. Yaptırıncıları ve yapılaş tarihleri tespit edilen, hakkında varsa rivayetler nakledilen, kitabeleri okunan ve mimarî açıdan en ince noktasına kadar tasvir edilen çeşmelerin yanında sadece mevkileri tespit edilebilmiş olanları da vardır. Aşağıda haklarında bilgi olan çeşmeler verilmiştir. Ancak, çalışmanın hacmini zorlaması sebebiyle –özellikle mimarî yapıyla ilgili verilen bilgiler- özetlenmiştir:

Abdülğani Ağa Çeşmesi: Üsküdar'da Nuhkuyusu'nda Alacaminare mescidi civarında, Bağlarbaşı caddesiyle Miroğlu sokağının kavşağında Limonlukonak adıyla meşhur Alipaşa konağının altında bulunan bu çeşme, günümüze ulaşmamıştır. Konak ilk sahibinden sonra birkaç defa el değiştirmiş ve en son sahiplerinin satışından sonra konak yıkılınca çeşme de taşlarına kadar sökülüştür (s. 82).

III. Ahmed Meydan Çeşmesi: Mimarının kim olduğu bilinmeyen bu çeşme, Üsküdar İskele Meydanı'ndadır. Türk çeşme yapısı sanatının önemli eserleri arasındadır. 1270 (H.1131)'de inşa edilmiş, büyük ve geniş bir ahşap çatı altında dört köşeli ve sekiz çeşmeli bir yapıdır. Çeşmenin denize bakan yüzünde Damat İbrahim Paşa'nın şu beyti bulunmaktadır:

"Didi Han Ahmed ile bile İbrahim tarihin

Suwardı âlemi desti Muhammedle Cevadullah" (s. 293)

Çeşmenin diğer yüzlerinde de Nedim, Rahmî ve Şakir'in birer tarih kıtaları vardır. Çeşmenin yapım teknik ve özellikleri ansiklopedide ayrıntılarıyla anlatılmıştır (s. 294).

Ayşe Hatun Çeşmesi: Üsküdar'da Sultantepeci'nde, Hamalbaşı mescidinin bitişiğindedir. On yedinci asır yapısı olmakla birlikte sonradan tamir görmüştür. Kösem Valide Sultanın kethüdâsı Arslan Ağa'nın zevcesi Ayşe Hatun ve kızları Ümmühan Hatun'un ruhları için yaptırılmıştır (s. 1635).

Ayşe Sultan Çeşmesi: Üsküdar'da İmrahor Camii karşısındaki köşededir. On altıncı asır yapısıdır. Klâsik Türk mimarisi tarzında inşa edilmiştir. 1947 yılı itibarıyla suyu akmayan çeşmenin musluğu koparılıp çalınmış, üstü açık ve çatısızdır, fakat ayna taşı teknesi ve haznesi mevcuttur (s. 1638).

Bulgurlu Demirci Çeşmesi: Bulgurlu'dan Ümraniye'ye giden yolun başında bulunan bir tunç boru lüleden devamlı akar bir çeşmedir. Rivayete göre kaynağı Aziz Mahmut Hüdaî'nin müridlerinden Demirci Baba tarafından bulunmuştur. Benzeri olmayan bir çeşmedir. Merdivenle mermer döşeli geniş bir zemine inilir. Yapısı çok basit ve yer altında olmasına rağmen heybetli bir çeşmedir. Bu heybetli ifadeyi veren de geniş mermer zemin ile büyük tekne ve yüksek çatıdır. 1961 yılında çeşmenin suyu akmaya devam etmektedir (s. 3121).

Fatma Nazîre Hanım Çeşmesi: Bulgurlu köyü civarında Libâde mevkiinde üstü set halinde metruk bir namazgâh olan bir kır çeşmesidir. İkinci Abdülhamid'in mâbeyincilerinden Mehmed Besim Bey'in hayrına zevcesi Fatma Nazîre Hanım tarafından yaptırılmıştır. Halk arasında "Şekersuyu Çeşmesi" olarak anılır (s. 5578).

9. HAMAM

Ağa Hamamı: Üsküdar'da Doğancılar'da Gündoğumu caddesiyle Pırnal sokağı kavşağında, kapıları cadde üzerinde olan çifte hamamdır. Ağa Camii ile birlikte inşa edilmiştir. On yedinci asırda yapılmış bu hamamın 1945'teki sahibi ve işleticisi Nazmiye Turunç adlı bir bayandır. 1958'deki işletmecisi ve sahibi ise Abdullah Turunç adlı şahıstır. Bir hamam defterinde on sekizinci asra ait bu hamamın çalışanları olarak, on üç kişiden oluşan natır, dellak, yanaşma ve külhancıdan bahsedilirken, 1945'te hizmetkâr olarak bir natır, biri genç biri ihtiyarca iki dellak bir de yanaşma vardır. 1958'e gelindiğinde bu sayı daha da düşerek çalışanlar bir natır, bir dellak ve bir yanaşma olarak kaydedilmiştir (s. 240-241).

Ayazma Hamamı: Üsküdar'da Ayazma Camii'nin yanında, camiyle birlikte yaptırılmıştır. 1946 yılında tamamen bir harabe halindedir ve bu tarihten yaklaşık otuz yıl evvel kapatıldığı söylenmektedir (s. 1511).

Bulgurlu Hamamı: Bulgurlu civarında bir çilehânesi olan Aziz Mahmud Hüdaî Efendi tarafından köylü için yaptırılmıştır. Türk yapı sanatında kendine özgü planı ile önemli bir yeri olan hamamın tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar kurnası Aziz Mahmud'un hatırasına hürmeten bir demir parmaklık içinde muhafaza edilmiş, kurnanın üstünde bir demir çubuğa da geceleri kandil asılmıştır. Daha sonra parmaklık ile beraber geceleri kandil yakma uygulaması da kaldırılmıştır. Bunun yerine latin harfleri ile yazılmış şu mermer levha konmuştur: "Merhum Hazreti Hüdaî Aziz Mahmud Efendi 1027 yılında bu hamamı yaptırmış ve bu kurnada yıkanmıştır, suyu şifalıdır." (s. 3122).

Büyük Hamam: Çarşı boyunda olduğu için "Çarşı hamamı" olarak da bilinen bu çifte hamam, Üsküdar hamamlarının en büyüğüdür. On altıncı asırda inşa edilen hamam, Mimar Sinan tarafından yapılmış son hamamdır ve Türk yapı sanatının en seçkin örneklerindedir. Hamam, "Yeşildirekli hamam", "Vâlîde Sultan hamamı" veya "Atik Vâlîde Sultan hamamı" isimleri ile de bilinmektedir. 1734-35 yıllarına ait bir hamam defterinde bu hamamda 14 nefer hamam uşağı bulunduğu kaydedilmiştir ki o dönemde hamamın aktif olarak işletildiği anlaşılmaktadır. Büyük hamam, 1917 yılında kapanmıştır. Bu tarihten sonra hamam aşama aşama tahrip olmuş 1962 yılında bir çarşı olarak restorasyonuna başlanmıştır (s. 3281-3284).

Eski Hamam: Doğancılar caddesinde bulunan on beşinci asır tarihli bu çifte hamam, Üsküdar'ın en eski hamamlarındandır. Yakın zamanlarda kapısına "Tarihî Şifâ Hamamı" levhası asılmıştır. 1885-86 yılları arasında tamir görmüştür. On sekizinci asır sicil defterinde hamamda dokuz dellak, dört natır, bir külhancı ve sekiz

külhanbeyinin çalıştığı söylenir. 1968 yılında hamam mülk sahibi tarafından üç dellak, üç natır ve bir külhancı ile işletilmeye devam etmiştir (s. 5285-87).

10. DİĞER YAPILAR

Ahmed III'ün Çadırı: Türk millî sanatı olan çadırcılığın on sekizinci asır ortalarındaki şaheserlerindendir. İran seferi için Damat Nevşehirli İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır ve altından sırma işlemelidir. 1730'da Üsküdar'da yapılan büyük ordu alayında halka teşhir edildiğinde büyük beğeni ve hayranlık toplamıştır. Otağın kapısının üstünde şair Dürri'nin;

"Bu hayme, atlası çarhi felek kumaş olsa

Bu mertebe olamaz nakşi zeyne erzanı

Ne hayme, güllerini seyriderse bülbül-i zâr

Tamamı ömründe yâd eylemezdi gülistanı..." mısralarıyla başlayan tarih kıtası işlenmiştir (s. 298-299).

Bâbil Kulesi: 1854 Kırım Savaşı'nda "hastabakıcılar melîkesi" olarak anılan İngiliz Florence Nightingale'in emrine verilerek hastahaneye dönüştürülen Selimiye Kışlasının mutfak yapılan odasına, hastanenin idarecileri tarafından verilen isimdir (s. 1772).

Çamlıca Sanatoryumu: Kısıklı'da Alemdağı caddesi üzerindedir. Sonradan 50 yatak sayısına ulaşan hastane, Dr. Nüzhet Ziyal tarafından 27 yataklı bir hastane olarak 1959 yılında kurulmuş ve kamu hizmetine açılmış bir hastanedir (s. 3721).

Abdülkerim Nadir Paşa Yalısı: Üsküdar'da İhsaniye sahilinin en büyük ve güzel yapılarından biri iken içinde çıkan bir yangında harap olmuştur (s. 123).

B. ŞAHISLAR

1. DEVLET ADAMI

Abdullah Efendi (Serdarlar kâtibi): On sekizinci asır ricâlindendir. Üsküdar'da Ayazma iskelesiyle Salacak arasında gösterişli bir yalısı olması sebebiyle halk arasında çok zengin olarak kabul görmüştür. O devrin âdetince zengin olanlar, görevlerinde mallarının müsaderesiyle cezalandırılacak bir suistimalleri veya ihmalleri görülmezse, kendi servetiyle kale tamir ettirmek, mîri binalar yaptırmak ya da ağır masraflar gerektiren Sürre Eminliği yapmak gibi vasıtalarla servetlerinin önemli bir kısmı ellerinden alınırdı. Bu sebeple Abdullah Efendi de Sürre Emmini tayin edilmiş, ancak bir süre sonra bu hizmeti yerine getirebilecek kadar kudretinin olmadığı ortaya çıkmıştır (s. 45).

Abdülbaki Paşa: On yedinci asır vezirlerindendir. Merkezefendi karşıındaki Darülkurra onun hayratıdır. Mezarı da bu hayratın yanındadır (s. 78).

Ahmed Ağa (Eminzâde Hacı): Lâle devri ricâlinden ve Tersane kethüdâlığı da yapan Eminzâde Hacı Ahmed Ağa, Üsküdar'daki Ahmediye külliyesini yaptıran kişidir. 1730 (H.1143) yılında öldüğünde de bu külliyenin yanına gömülmüştür. Rivayete göre, külliyesinde bulunan açık türbeyi kendisi için yaptırmıştır. Ancak bir gün rüyasında Kepece Dede'yi görür. Bu rüyadan aldığı işaretle o türbeye gömülmemek için bir vasiyet hazırlar (s. 319).

Ahmed Ali Paşa, Şeker Ahmed Paşa: Türk resim sanatının önde gelen temsilcilerinden biri olan meşhur ressam, Üsküdar doğumludur. İlk tahsilini de yine Üsküdar'da tamamlamıştır (s. 327-328).

Alâeddin Efendi: Onaltıncı asır ulemâsındandır. Üsküdar'daki Çingenefırını mescidini de yaptıran bir hayır sahibidir. 1591 (H.1000) yılında öldüğünde yaptırdığı mescidin yanına gömülmüştür (s. 575).

Ali Hüseyin Bey: 1872'de Üsküdar Doğancılar'da doğan Ali Hüseyin Bey, Şirketi Hayriye'nin müdürlerindendir. Onun zamanı, Şirketi Hayriye için bir inkişaf devri olmuştur (s. 672).

Ali Şamil Paşa: İkinci Abdülhamid devri ricâlinden, Üsküdar kumandanıdır. 1876 Rus muharebesinde henüz çok genç olduğu halde büyük kahramanlıklar göstermiş fakat bacağından vurularak aksak kalmıştır. Başarılarıyla Sultan Abdülhamid'in takdirini kazanmış ve paşalık rütbesini almıştır. Bir müddet sonra da Üsküdar ve civarı muhafızlığına tayin edilmiştir (s. 716).

Arif Paşa (Fen Adamı): 1859'da Üsküdar'da doğmuştur. İlk tahsilini Üsküdar'da tamamlamıştır. Askerî eğitimini tamamladıktan sonra Liva rütbesiyle Hazine-i Hassa Emlâk Hümâyün baş mühendisliğinde pek çok hizmette bulunmuştur. 1907'de vefat etmiş ve Karacaahmed aile kabristanına gömülmüştür (s. 1008-1009).

Bekir Ağa (Arnavud Kara): Alemdar Mustafa Paşa zamanının en namlı zabıta âmirlerinden, Yeniçeri ocağının Üsküdar ve havalisi kumandanıdır. O dönemde Üsküdar'da Balaban iskelesi ve civarı, kayıkçı, kalyoncu, hamal ve manav uşaklarının uygunsuz ve ahlaksız davranışları yüzünden kötü bir şöhrete sahipti. Özellikle Yeniçerilerin elli dokuzuncu ortasına bağlı olanlar bölgede emniyeti iyiden iyiye tehdit eder hale gelmişlerdi. Kara Bekir Ağa, Üsküdar ustası yani kumandanı olunca bunlara karşı aldığı şiddetli önlemlerle emniyeti sağlamayı başardı. Onun zamanında Üsküdarlılar rahat bir soluk almaya başlamışlardır. Ancak Alemdar Paşa olayında düşmanları tarafından yakalanarak Üsküdar'da iskele meydanında idam edilmiştir (s. 2424).

2. ÂLİM

Ahmed (Üsküdarlı Siyahî): Tekkelerin son devrinde yaşamış, mersiye okumakla ün bulmuş bir zâkirdir. Merkez Efendi camiinde müezzinlik yapmıştır. 1926'da öldüğünde de Merkezefendi kabristanına gömülmüştür (s. 318).

Ahmed Celâleddin Dede: Tasavvuf ilminin derin âlimlerinden biri ve Mevlevî şöhretlerindendir. Galata Mevlevîhânesinin son şeyhidir. Babası da Gelibolu Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Azmi Dede'dir. Mısır Mevlevîhânesine şeyh olarak giden babasıyla birlikte o da gitmiştir. Cami-ül-ezher derslerine devam ederek icâzetnâme almış ve yirmi üç yaşında çileye girmiştir. Çilesini doldurduktan sonra, 1873 (H.1290)'de babasının ölümünü takiben İstanbul'a dönerek münzevî hayat süreceği Üsküdar'a yerleşmiştir. Şiir ve musiki konusunda derin bilgisi vardır. Arap ve Fars dillerine hakimdir. 1908 (H. 1326)'de vekil olarak, bir yıl sonra da asaleten, Üsküdar Mevlevîhânesine şeyh olmuştur. Aynı zamanda Galata Mevlevîhânesi şeyhliği vekaleti ile mesnevî hanlığı görevlerini de üstlenmiştir. Galata şeyhi Ataullah Efendi'nin ölümünden sonra tekkelerin ilgasına kadar bu dergahın şeyhliğine de devam etmiştir. Ömrünü Üsküdar'daki evine kapanarak tamamlamıştır (s. 334).

Ahmed Efendi (Muallimzâde): On altıncı asır ulemâsındandır ve Rumeli Kazaskerliği yapmıştır. Üsküdar'daki Kazasker Mescidini de o yaptırmıştır (s. 358).

3. HOCA

Abdullah Efendi (Dürrizâde Esseyid): Doksan sekizinci şeyhülislâmdır. Dürrizâdelerden şeyhülislâmlık yapan beşinci kişidir. Medrese eğitiminden sonra sırasıyla İzmir, Mekke ve İstanbul kadılığı yaptı. 1805 (H.1220)'te Anadolu kazaskeri, 1807 (H. 1222)'de nakibüleşraf oldu. Devrinin siyasi olaylarında aktif olarak yer alan Abdullah Efendi, serveti ve özel hayatında gösterişe, resmî hayatında da merasime düşkünlüğü ile tanınmıştır. Nizamı Cedide aleyhtarlığı bilinmektedir. Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan Ramazan ihtilalinde Yeniçerilerin isteği ile Salihzâde Ahmed Esat Efendi'nin yerine şeyhülislâm olmuştur. Bir buçuk yıl sonra bu görevden azledildiğinde Üsküdar'daki evinde inzivaya çekilmiştir. Fakat iki yıl sonra halefi Samanzâde Ömer Hulusi Efendi'nin istifası üzerine üç yıl kalacağı şeyhülislâmlık görevine tekrar getirilmiştir. İkinci sefer bu görevden azledildiğinde Manisa'ya sürülmüş ve iki yıl sürgün hayatı yaşamıştır. 1822 (H. 1238) yılında Sultan Abdülmecid'in doğum şenlikleri dolayısıyla affedilince İstanbul'a dönmüş ve dönüşünden birkaç gün sonra vefat etmiştir. Kabri Karacaahmet mezarlığındadır. Dürrizâdelerden Abdullah Efendi adını taşıyan başka bir kişi daha vardır ki o da Damat Ferit hükümeti zamanında şeyhülislâmlık yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları hakkında idam fetvaları vermiştir. Yüzellilikler arasında memleketten ayrıldıktan sonra Mekke'de ölmüştür (s. 39-40).

4. ŞEYH/DERVİŞ

Abdullah Efendi (Şeyh Hacı Hoca): On sekizinci asrın şöhretli Nakşî şeyhlerindendir. Üsküdar'da Hacı Hoca mescidi ve tekkesi bulunmaktadır. Bu mescid ve tekkeyi Abdullah Efendi için Kocamustafapaşalı Abdullah Paşa yaptırmıştır (s. 45).

Abdullah Efendi (Zakirzâde): On yedinci asır Celvetî şeyhlerindendir. Babası, Aziz Mahmud Efendi'nin zakirbaşısı, kendisi ise Aziz Mahmut Hüdaî'den sonra Hüdaî dergahına şeyh olan Balıkesirli Dizdarzâde Ahmed Efendi'nin halifesidir. 1657 (h. 1068)'de öldüğünde Karacaahmet'e, miskinler tekkesi arkasında defnedilmiştir. Küçük bir divan oluşturabilecek kadar şiirleri vardır (s. 48).

Abdülhay Efendi: On yedinci asır Celvetî şeyhlerindendir. Edirne'de babası şeyh Saçlı İbrahim Efendi'den aldığı ilk eğitiminden sonra Bulgaristan'da Kızanlık kasabesindeki Alâeddin Efendi zaviyesinde bulunmuş daha sonra sırasıyla Edirne'de Sultan Selim vâizliği, babasının ölümüyle onun zaviyesinde şeyhlik, İstanbul'da Kadırga limanında Sokullu Mehmet Paşa zaviyesi şeyhliği ve Yeni Cami vaizliği yapmıştır. Üsküdar'a gelişi 1691'de Aziz Mahmud Hüdaî dergahı şeyhliğine tayini ile olmuştur. 1705'te yaşı yüze yaklaşmışken vefat etmiştir. Mezarı Üsküdar'daki Halil Paşa türbesindedir (s. 116).

Abdülkadir Efendi (Şeyh): Abdülkadir Geylanî neslinden gelen bir nakşî şeyhidir. Ömrünün büyük bir kısmını Üsküdar'da geçirmiştir. Bir rivayete göre Abdülkadir Efendi, Eskivalide Camii'nin şadırvan avlusundaki hücrelerden birinde otururken bir gün son cemaat yerinin sağ tarafında, mihrab ile müezzin mahfeli kapısı yanında "Hızır"ı görmüş, bunun hatırası olarak da oraya bir levha asılmıştır. Şeyh, 1738'de vefat edince Eskivalide Camii'nin mihrabı önündeki kabristana gömülmüştür (s. 119).

Abdürrahman Nesib Efendi: Üsküdar'da Hüdaî dergahı şeyhlerindendir. 1818 (H. 1234)'de bu dergaha şeyh olmuştur. Kabri de bu tekkenin kabristanındadır. Aynı zamanda şair ve musikîşinas olan Abdürrahman Nesib Efendi'nin dinî musikinin sanatkârane parçaları arasında bulunan besteleri ve Üsküdar Selimağa kütüphanesinde bulunan kendi el yazısıyla bir divanı vardır (s. 161).

Ali Alâeddin Efendi; Karabaş Veli (Şeyh): On yedinci asır ortalarında kerametine inanılmış büyük şöhrat sahibi Halvetiye şeyhlerindendir. Çok uzun boylu olduğundan şeyhler arasında "Uzun Ali Efendi" diye anılır, başına siyah tülbentli tac giydiğinden ve nakledilen bazı kerametlerinden dolayı da halk arasında "Karabaş Veli" denirdi. Aslı Arapkirli olmakla beraber Üsküdarla olan bağlantısı, 1669 (H. 1080)'da Üsküdar'da Rum Mehmed Paşa Camii'nde beş yıl inzivaya çekilmesi daha sonra beş yüze yakın mürid yetiştirdiği Üsküdar Mihrimah Sultan Zaviyesi'nde beş yıl boyunca şeyh olarak bulunmasıyla (s. 624).

Ali Efendi (Kütahyalı Seyyid): On sekizinci asrın ünlü Celvetî şeyhlerindendir. Şiirlerinde kullandığı mahlâsını taşıyan ve otuz iki sene irşad ile meşgul olduğu Üsküdar'daki Fenâyî tekkesi ve mescidini o yaptırmıştır. Üsküdarlı Selâmi Efendi'ye intisab etmiş, el aldıktan sonra bir müddet Manisa'da bulunmuş, 1692 (H. 1004)'de şeyhi Selâmi Efendi vefat edince İstanbul'a dönmüş ve Selâmi dergahına postnişin olmuştur. Daha sonra kendi yaptırdığı tekkeye geçmiş ve ölene kadar burada irşad ile meşgul olmuştur. Kabri de bu Fenâyî tekkesinin avlusundadır (s. 651-52).

Aziz Mahmut Efendi (Şeyh Hüdaî): On altıncı asrın ikinci yarısı ile on yedinci asrın başlarında yaşamış mutasavvıftır. Celvetiye tarikatının şeyhi olarak, yaşadığı devirde sadece Üsküdar'ın değil bütün İstanbul'un en büyük şöhratlerindendir. Bursa'da intisab ederek yanında üç yıl kaldığı şeyhi Üftâde'den icâzet alınca halife olarak Sivrihisar'a gönderilmiş, bir müddet sonra da İstanbul'a gelip önce Çamlıca'da Musalla mescidine bitişik yaptırdığı iki taş odada bir vakit kalmıştır. Oradan Rummehmed Paşa Camii yanındaki bir odaya göçmüş, şimdiki tekke ve caminin yerini almıştır. 1558 (H.997)'de de oraya taşınmıştır. Bu tekke ve cami, tarihçi Naimâ'ya göre, Rüstem Paşa'nın kızı Ayşe Hatun tarafından yaptırılmıştır. Maddede Aziz Mahmut Hüdaî ile ilgili teferruatlı bilgi vardır (s. 1718-1722).

5. HÂFİZ

Fehmi Efendi: Üsküdar'ın yetiştirdiği ünlü hâfızlardandır. Üsküdar Selimiye doğumlu hâfız, "Üsküdarlı Hoca" olarak tanınmaktadır. Dedesi Hâfız Hacı Sabri Efendi, babası ise Üsküdar Paşakapusu Rüşdiyesi müdürü Süleymaniye müderrislerinden İsmail Hakkı Efendidir (s. 5607).

6. PAPAZ

Aleatçıyan (Kirkoris Başpiskopos): Ermeni ruhanîsidir. 1879 yılında piskopos takdis olduktan sonra Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde Murahhaslık yapmış daha sonra Üsküdar Surp Haç kilisesinde vaizlik yapmıştır. Kilisenin çan kulesi de onun tarafından yeniden inşa edilmiştir. 1866-68 yılları arasında "Bekasyan Tırçnik" adıyla çıkan 15 günlük gazete ilk olarak 1864-66 yılları arasında Aleatçıyan tarafından "Tırçnik Bekasyan (Pegase Kuşu)" adıyla neşredilmiştir. Aleatçıyan 1899 yılında Üsküdar'da vefat etmiştir (s. 585).

Apraham (Balatlı): On yedinci asır Üsküdar Surp Haç Kilisesi ve mektebini kuran Ermenî rahiptir. Evi kilisenin arka tarafında bulunan rahibin mezarı da kilisenin

bahçesindedir. Mezar taşının kitabesinden 1727 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır (s. 888).

7. MUALLİM

Ali Rıza Bey (Üsküdarlı): Yirminci asır başlarında Türk resminin önemli bir siması olan sanatçı ve resim öğretmeni Ali Rıza Bey'in, Boğaziçi'nin, Üsküdar'ın ve tüm İstanbul'un kaybolmuş eski halini anlatan resimleri çok kıymetlidir. İlk ve orta eğitimini Üsküdar'da tamamladıktan sonra girdiği Kuleli Askerî İdadisi'nde resme hevesli arkadaşlarıyla beraber bir resimhâne açılmasını sağlamış ve Türk ordusunda olgun sanat zevkine sahip askerlerin yetişmesinde büyük hizmet görmüştür. Meşrutiyet'in ilk senelerinde kurulan ve devrin kültür hayatına önemli katkıları olan "Osmanlı Ressamlar Cemiyeti"nin reisliğini yapmıştır. Bu görevinden sonra Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey diye anılmaya başlamıştır. 1911 yılında sağlık durumu nedeniyle ordudan emekliye ayrılmıştır. Ancak resim öğretmenliğine bundan sonra da devam etmiştir. Dört yıl kadar Üsküdar İnas Sanayi Mektebi'nde, Birinci Dünya Savaşı içinde yeni kurulan Sanayii Nefise Encümeni âzâlığında ve Çamlıca Kız Lisesi'nde görev yaptıktan sonra 1930 yılında Üsküdar'da vefat etmiştir (s. 703-706).

Edhem Bey (Üsküdarlı Miralay İbrahim): Mühendishâne-i Berrii Hümayundan mezun olmuş ve aynı yüksek asker okulunda hocalık yapmıştır. "Müesselât-ı Müsteviye ve Küreviye", "Cebr-i Âdi", "Hendese-i Halliye" ve "Fenn-i Mihanik" adlı kitapları devrinde müteber sayılmış ders kitaplarıdır (s. 4907).

8. SANATKÂR

Ali Çelebi (Üsküdarlı Ruganî): Üsküdarî Çelebi, Rugani-i Üsküdarî, Üsküdarî Rugani Çelebi, Üsküdarî Ali Efendi, Ali Üsküdarî vs. gibi dokuz farklı adla anılan bu şahıs, on sekizinci asrın birinci yarısında yaşamış, üstad bir mücellid, müzehhib, tâlik hattatı ve çiçek ressamıdır. Kendisi imzalarında "Aliyyül Üsküdarî" adını kullanmıştır. Ustası Yusuf Mısırî'dir. Eserleri Topkapı müzesi ile şahsî koleksiyonlar içinde bulunmaktadır (s. 644-45).

Arcan (İsmail Galib): Türk tiyatrosunun Üsküdarlı ünlü aktör ve rejisörlerindedir. 1894'te Üsküdar'da doğmuştur. İlk tahsilini de burada tamamlamıştır (s. 972).

Aşkî (Üsküdarlı): On altıncı asır şairlerindedir. Rumelihisarlı olarak da bilinmektedir. Büyükşehre devşirme olarak gelmiş ve Yeniçeri Ocağı'ndan yetişmiştir. 1538'de ocaktan emekliye ayrıldıktan sonra Bayramiyye tarikatına intisab etmiş, Üsküdar'da bir yalı satın alarak yerleşmiştir. Fakat daha sonra borçlarını karşılamak için yalıyı eşyaları ile birlikte elinden çıkarmak zorunda kalmıştır. İyice ilerlemiş yaşlarında tekrar Rumelihisarı'na yerleşmiştir (s. 1171).

Boğos (Zenne): 1746 yılında Üsküdar'da doğmuş şöhretli bir musikişinas ve müderristir. "Zenne" lâkabını sesinden, orta oyununa katılıp zenneye çıkmış olabileceği ihtimalinden veya yanlış yollara sapmış olabileceğinden aldığına dair farklı rivayetler vardır. Üsküdar Surp Haç Kilisesine mensup musikişinas rahip Apraham'ın öğrencisi olmuş, kendisi de birçok öğrenci yetiştirmiştir. Zengin Ermenîlerin evlerinde musikî derslerine devam etmiştir. Yetiştirdiği en büyük şahsiyet, Türkiye çapında ün kazanmış bir Ermenî müzisyen olan Baba Hampartzum Limonciyan'dır (s. 2943).

Çuhacıyan (Tereza): Tiyatro sanatçısıdır. Sahne hayatı kısa sürmüş, oyunlarını sadece Üsküdar'da İcâdiye tepesindeki Aziziye Tiyatrosu'nda oynamıştır (s. 4157).

9. HATTAT

Abdullah Efendi (Ressamzâde): Onsekizinci asır hattatlarından. Babası ressam Ömer Efendi ve ağabeyi Mehmed Efendi de dönemin sayılı hattatlarından. Ailenin mezarları Üsküdar semtinde bulunmaktadır (s. 43).

Abdülkadir Kadri Efendi (Hâfız): 1875'te Rusçuk'ta doğan Abdülkadir Kadri Efendi, dört yaşındayken geldiği İstanbul'da son meşhur hattatlardan biri olmuştur. Üsküdar'da Kızlarağası semtinde yaşamıştır. Farklı hocalardan aldığı yıllar süren eğitimle önce imam ve hatip olmuş daha sonra eski usûl mürekkep imalini öğrenmiş ve divan, rik'a, tâlik ve sülûs icâzetleri alarak hüsnü hat muallimliği yapmıştır. Yanı sıra ebrû sanatında ve ok yapımında da hüner sahibi olarak tanınmıştır. Mezarı Üsküdar'daki Harmanlık kabristanındadır (s. 120).

Abdürrahman Efendi: On sekizinci asrın şöhret bulmuş Üsküdarlı hattatlarından. Üstad Mehmed Rasim Efendi'den sülûs ve nesih yazı icâzetnâmesi olan Abdürrahman Efendi Üsküdar Çavuşbaşı mektebinin hocalığını da yapmıştır (s. 158).

Ahmed Efendi (Kuyumcuzâde): Üsküdarlı olup hattatlık ve mûsikide şöhret bulmuş bir şahıstır. Yenivâlîde Camiinin müezzinbaşılığı ile Mihrişahsultan Camiindeki sıbyan mektebinde hocalık yapmıştır (s. 358).

Ahmed Efendi (Saatcizâde): On sekizinci asır Üsküdar hattatlarından. I. Mahmud devri sonlarında ölmüştür (s. 360).

Ali Efendi (Üsküdarlı Kaymakzâde): On sekizinci asır hattatlarından. Yazıyı Karakız Mehmed Efendi'den öğrenmiştir. Babası Üsküdar'ın kaymak esnafındadır (s. 656).

Altınbezer (İsmail Hakkı): On dokuzuncu asrın ünlü hattat, müzehhip ve ressamlarından. 1900'lü yılların başında Üsküdar İdadisinde yazı muallimliği yapmıştır. Yazılarından Selimiye camiinde de vardır (s. 744).

Esad Efendi (Mehmed): On dokuzuncu asrın büyük hattatlarından. Yesârî Mehmed Esad Efendi'den öğrendiği yazı sanatının en güzel örneklerini Sultan Selim Camii'ndeki yazılarında görmek mümkündür (s. 5250).

10. MÜZİK ADAMI

Ahmed Bey (Domates): Lâkabını, yüzünün yuvarlaklığı ve kırmızılığı dolayısıyla almıştır. Üsküdarlı olup, 19. asır sonlarında kâtiplik görevinin yanı sıra devrinin zengin konak, köşk ve yalılarında sâzendelerle beraber hânendelik yapmıştır. Ününü yanık ve hüzünlü sesi ile makam ve usûl bilmesine borçludur (s. 330).

Duruöz (Hâfız Fahri): Üsküdar'ın yetiştirdiği meşhur neyzen ve mevlidhandır. Babası ilmiyeden mevlidhân, Selimiye Camii baş imamı Hâfız Mustafa Duruöz'dür. Üsküdar'daki çeşitli okulları tamamladıktan sonra bir ara Yapı Kredi Bankası'nda çalışmışsa da hayatını mevlidhân olarak kazanmıştır. Halk arasında "Selimiyeli Hâfız Fahri" olarak meşhurdur (s. 4784-85).

Eryürek (Metin): Üsküdar'ın yetiştirdiği Türk halk musikisi ses ve saz sanatçılarından. İstanbul radyosunun sanatçısı olan Eryürek, bir süre Emin

Ongan'ın yönetimindeki Üsküdar Musiki Cemiyeti'ne de devam etmiştir. Sanatçılığının yanı sıra ticaretle de uğraşmış, Üsküdar'da "Kâtibim" adında bir kuru temizleme fabrikasını işletmiştir (s. 5239).

11. YAZAR

Bayrı (Mehmet Halit): Türk halk edebiyatı ve folkloru üzerine çalışan ünlü yazar, 8 Şubat 1896 yılında Üsküdar'da Kadıasker Ahmed Efendi mahallesinde doğmuş, ilk tahsilini de Üsküdar Kadıasker Ahmed Efendi mektebinde yapmıştır (s. 2315).

12. HEKİM

Avni bey (Üsküdarlı Mahmud): On dokuzuncu yüzyıl sonları ile yirminci yüzyıl başlarında Üsküdar'da yaşamış, akıl hastalıkları mütehassısı ünlü hekimdir. Toptaşı Timarhanesi baştabipliğini yapmıştır. "Emraz-ı Akliye" ve "Terbiye-i Akliye" adlı iki eseri de olan hekimin kabri Eskivalide Camii haziresindedir (s. 1351).

13. TULUMBACI

Anber Reis (Arab): İkinci Abdülhamid devrinin sonlarına doğru yaşamış Üsküdar'ın namlı tulumbacılarından. İhtiyarlığı döneminde Karaca Ahmed tulumbacı ocağına reislik yapmıştır (s. 842).

Aziz (Soğancının): İkinci Abdülhamit devri sonlarında Toygartepe sandığında ün yapmış Üsküdar'ın en uçarı tulumbacılarından (s.1696).

Bekir (Çeşmemeydanlı): İkinci Sultan Hamid'in son devrinde yaşamış şöhretli bir tulumbacıdır. Hatta adına bir de divan yazılmıştır. Eski tulumbacılık hayatı üzerine ve çizilen tulumbacı portresi ile önemli bir vesika değerindeki divan, bir harem ağası vasıtasıyla Huriye adında bir hanım ağzından Üsküdarlı halk şairi Vâsif hocaya yazdırılmıştır (s.2421).

14. KABADAYI

Ahmed (Balıkçı Deli): Üsküdar'ın namlı kabadayılardan. İkinci Abdülhamit devri sonlarında ayak takımı arasında ünlenmiştir. Ölümü Meşrutiyet'in ilk yıllarına rastlamaktadır.

Ahmed (Şeyhcamili Tabak): On dokuzuncu asır sonlarında Üsküdar'da yaşamış namlı kabadayıdır. Yine o dönemin kabadayı tiplerinden biridir. Okumaz yazma bilmeyen, üzerine havlu atılmış ceketi omzunda, ensede sokulu kiraz ağızlığı, fiyakası yerinde, cesur fakat girdiği kavgaların izini yüzünde taşıyan, gece gündüz ayık gezmeyen bir tiptir (s. 316).

Alâeddin Bey (Esvabcıbaşının): İkinci Abdülhamid'in son devrinde Üsküdar'ın okur-yazar kabadayılardan; Selimiye'deki Çiçekçi kahvesinin gedikli müşterilerindendi. Alâeddin Bey tanıtılırken aynı zamanda genel anlamda olumlu bir kabadayı tipi de ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki: "Yolda ve oturduğu yerde bazen bıyıklarını burar, hafif hafif konuşur, bir söyler, beş dinler, hoş meşreb, akşamcılığını kimseye sezdirmez, kahve parasına herkesten evvel davranır." (s. 575).

Ali (Dinikuru Laz): İkinci Mahmud'un ilk yıllarında Üsküdar'da nam salmış kabadayı bir yeniçeridir. Aslında yeniçeri ortalarından 29 bölüğün yoldaşı iken semer devirmiş yani mensubu olduğu ortayı değiştirmiş ve 59 bölüğe geçmiştir. Yeniçeriler arasında ortasını değiştirmek ortaya hakaret sayılır ve bunu yapan yeniçeriye karşı

katle varan bir kin beslenirdi. Laz Ali ortasını değiştirip bir müddet sonra tekrar dönmek istediğinde yirmidokuzlular onu önce kabul etmişler ardından yeniçerilik alâmeti sayılan şalını elinden almışlardır. Daha sonra hapse gönderilmişse de Tersaneden bir hamisi çıkararak Kaptan Paşa'dan onun bağışlanmasını istemiş ve birkaç günlük hapisten sonra affedilip Tersane çavuşluğuna getirilmesini sağlamıştır (s. 619).

Ali (Martdokuzu): İkinci Abdülhamid devri sonlarında Üsküdar'ın mektep görmüş namlı tulumbacı kabadayılardanndır (s. 614).

Ali (Samurkaş): İkinci Mahmud'un ilk yıllarında türlü tasallut olaylarıyla Üsküdarlıyı yıldırılmış bir kabadayıdır. Aynı zamanda Üsküdar'ın muhafazası ile görevli yeniçeri ortalarından ellidokuzuncu bölüğün de yoldaşdır. Çıkardığı olaylar neticesinde Üsküdar ustası Bekir Ağa tarafından Samurkaş Balık pazarında asılarak idam edilmiştir (s. 614).

Ali (Tığlının): On dokuzuncu yüzyıl başlarında Üsküdar kabadayılarının en zorlularından biridir. Bütün Üsküdar'a korku sağan, hiçbir ahlak endişesi olmayan ehl-i namus kadınlara dahi göz koyan bu kabadayı, Toygartepesi'nde ellidokuzuncu yeniçeri ortasının nişanıyla işlettiği kahvehanede, Yeniçerilięin ortadan kaldırılmasına kadar hükmünü sürmüştür (s. 617).

Ali (Vidinli): İkinci Abdülhamit'in son yıllarıyla Meşrutiyet devrinde Üsküdar'ın ayak takımı kabadayılardanndır. Tabutçulariçi kahvehânesinde şöhret bulmuştur (s. 618).

Ali Bey: Abdülaziz devrinde ve İkinci Abdülhamid'in ilk yıllarında Üsküdar'ın namlı tulumbacı kabadayılardanndır. İmrahor tulumbası reisliği de yapmıştır (s. 626).

Ali Bey (Evkafılı): Üsküdar'ın mektep görmüş, uslu, cesur kabadayılardanndır (s. 627).

Ali Bey (Kayyum): Bu kabadayı da Üsküdar'ın mektep görmüş kabadayılardanndır. İkinci Abdülhamit devri sonlarında yaşamıştır (s. 631).

Bahri Bey (Oduncu): On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşamış, mektep görmüş kabadayılardanndır. Olumlu bir kişi olarak tasvir edilmiştir (s. 1862-63).

Bekir (Aynacı): İkinci Abdülhamit devrinde Üsküdar'ın Doğancılar semtinde namlı kabadayı ve tütün kaçakçılardanndır (s. 2420).

Cemil Bey (Mızıkalı): İkinci Sultan Abdülhamid devri sonlarında yaşamış Üsküdar'ın namlı kabadayılardanndır. Kalp kırmaktan çekinen, büyükle küçükle iyi geçinen, cesur ve yürekli bir kişi olarak tanınmıştır (s. 3459).

Cemil Bey (Pehlivan): İkinci Sultan Abdülhamit devrinde Üsküdar'ın okumuş kabadayılardanndır. Kendisi yüzbaşı olduğu gibi ağabeyi Hâriciye mütercimi Selimiyeli Nuri Beydir (s. 3480).

15. MECZUB

Bekir (Bonmarşe): Aslen Vidinli olup 1876 (H. 1293) bozgunu muhacirleri arasında Üsküdar'a gelmiş Semerciler içinde Yemiřçi hanında bir odaya yerleşmiştir. Her gün Kızlarağası'ndaki ekmekçi fırınının önünde kırık bacağına uzatarak oturur, iki kulplu bir çamaşır sepeti içine koyduğu öteberiyi satmaya çalışırdı. Aslında pek alıcısı da yoktu. Kimseye zararı dokunmayan, gün boyunca genelde ya uyuyan ya da kendi

kendine konuşarak gülen bu meczuba acıyan hamiyet sahibi insanlar gönlünden kopanı bırakarak geçerlerdi (s. 2420).

16. DİĞER ŞÖHRETLER

Abdülhalim Reis: Üsküdar'ın balıkçı meşhurlarından olup Boğaziçi balıkçılığı üzerine derin ve sağlam bilgisiyle tanınmıştır (s. 99).

Ahmed (Kıvırcık): Üsküdar'ın meşhur kahvecilerindedir. Araba vapuru iskelesi yanındaki kendi adıyla anılan kahvehanenin işletmecisidir (s. 315).

Ahmed (Küçük): Üsküdar'ın meşhur olta balıkçılarından. Oğlu da balıkçılıkta meşhur Topal Cemil'dir. 1945-46 yıllarına rastlayan yaşlılığında da nafakasını sağlamak için balıkçılığa devam etmiş, diğer balıkçılar da bilgisinden faydalanmışlardır (s. 315).

Ahmed Ağa (Pazarbaşı): Üsküdar'daki Pazarbaşı Mescidi'ni yaptıran hayır sahibi kişidir (s. 323).

On altıncı yüzyılda yaşamış olan Ahmed Çelebi, Üsküdar'daki kendi adıyla anılan camiye yaptıran bir hayır sahibidir (s. 344).

Ahmed Çelebi (Hammal): Üsküdar'ın on sekizinci asırda yetişmiş çiçekçi şöhretlerindedir. "Şûride" ve "Sihriye" isimleriyle tescil edilmiş Girit lalelerinin yetiştiricisi odur (s. 344).

Ali (Acem): Üsküdarlı son ortaoyunculardandır. Devrin birinci sınıf şöhretleri arasına girememiş olmakla birlikte hoş sohbeti ve zarafeti ile tanınmıştır (s. 607).

Ali (Horos): Üsküdar'ın meşhur oltacı balıkçılarından iki kardeşin küçüğüdür. Ağabeyi de yine ünlü balıkçı Kekeme Nuri'dir (s. 613).

Ali Varnalı): İkinci Abdülhamid devrinin son yıllarıyla Meşrutiyet devrinde gazete dağıtıcılığı yapmış bir kişidir. Atpazarı ve civarındaki evlerde pek çok aboneli bulunurdu. Bununla beraber, Atpazarı'nda Kızlarağası'nda Cumhuriyet'in ilanına kadar esrar kahvehanesi işletmiştir (s. 618).

Ali (Yerebatanlı Küçük): Doğancılar sandığı tulumbacılarından. Ayrıca olta balıkçılığıyla da Üsküdar'da şöhret bulmuştur (s. 618).

Ali Bâli Ağa: Fatih Sultan Mehmet'le beraber İstanbul'un fethinde bulunmuş gazilerdendir. Üsküdar'daki Torbalı (Dürbâli) mescidinin bânisidir (s. 626).

Arziye Hocahanım: Üsküdar Toygartepesi'nde bakıcılıkla ün yapmış kişidir. Zâbit oğulları, Yüzbaşı, Kolağası rütbesinde damatları olmasına rağmen bakıcılık (fal) yapardı. Bu vasfıyla konakları, köşkleri dolaşır, hanımefendiler izzet ve ikramla karşılardı. Bakıcılığı beş yüzlük tespahi, saplı tütsülüğü içinde dolama baharını andırır tütsüsüyle ateşe bakarak yapardı. Müşterileri arasında sadece kadınlar değil beyden, efendiden kişiler de bulunurdu (s. 1078).

At Mezarı, At Evliyası: Osmanlı padişahlarından Genç Osman'ın "Sisli Kır" adındaki atının mezarıdır. Padişah, atı öldüğü zaman Üsküdar'da sarayının bahçesine gömdürmüştü, mezarına da kitabeli bir taş diktirmişti. Üsküdar sarayı bozulup arazisi üzerine Selimiye kışlası ve caminin yapıldığı sırada at mezarı da açıkta kalmış ve civar halkı arasında başlayarak bütün İstanbul'a yayılan bir şöhrete dönüşmüştü. Sancılı atlar şifa niyetiyle bu mezarı ziyarete getirilmeye, etrafında üç defa dolaştırılmaya

başlanmıştı. Daha sonra 96 cm. yüksekliğinde, 72 cm. enindeki bu kabir taşı müzeye nakledilmiştir (s. 1321-22).

Baki (Hacı): Birinci Abdülhamid ve Üçüncü Selim zamanlarında Üsküdar berberlerindendir. Şöhreti, tohumdan nadide lale ve sümbüller yetiştirmiş olmasındadır (s. 1921).

Bektaş Ağa (Piyazcı): Üsküdar iskelesindeki kuru tahta peykleri olan salaşlardan birinde kurulmuş dükkanın sahibi bir Bektaşîdir. Hazırladığı fasulye piyazı, zeytinyağlı fasulye yahnisi, ciğer kebabı ve patlıcan tavası ile meşhurdur. Buz gibi limonata ve meşhur Kayışdağı suyu ile sunduğu bu lezzetli yiyecekler halkın dar gelirlileri ve orta tabakası arasında rağbet görmüş, dilden dile ünü yayılmıştır (s. 2442).

Boşnak Ağa: Üsküdar'ın halk şöhretlerinden zengin bir bahçıvandır. Başından geçen ilginç bir olay bütün hayatını etkilemiş ve yanaşmalık yaptığı bostanın sahibi olmuştur. Olay kısaca şöyledir: Boşnak genç, yanaşmalık yaptığı bostanda gezintiye çıkan esnaftan zengin bir adamın kızı tarafından beğenilir. Delikanlı da kızın isteklerine cevap verince aile haberdâr olur ve duruma el konur. "Yeniçeri eşkıyasındandır" diye ihbar edilince kız olacakları engellemek için padişah Sultan Mahmut'a ulaşır ve durumu anlatmayı başarır. Padişah genci ölümden kurtarır ve aşkı uğruna kendini denize atan kıza da Boşnak delikanlının yanaşmalık yaptığı bostanı hediye eder. Delikanlı da şükran borcu olarak Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'ye nefer olarak yazılır, Sultan Mahmud'un hizmet neferleri arasına girer. Orduda on iki sene hizmet ettikten sonra kendi isteğiyle tekâüd olur ve bostanına geri döner. Sultan Mahmut Bağlarbaşı'na yaptığı bir gezinti sırasında bu bostanı ziyaret eder. Gençleri tanır ve onlara iki yüz altın hediye olarak verir. Yanaşma Boşnak gencinin Boşnak Ağa olması padişahın teveccühü iledir (s. 3021).

Burak (Râtib): Üsküdar'ın yetiştirdiği karikatürist, ressam, gazeteci ve siyaset adamıdır. Üsküdar Ravzai Terakki mektebinde ve Üsküdar lisesinde okumuştur (s. 3132).

Câfer (Börekçi): 1882-84 yılları arasında Üsküdar'da seyyar börekçilik yapmış gençtir. Vapur iskelesindeki bekar uşakları ve ilk vapur yolcularına taşıdığı lezzetli böreklerin hangi fırından olduğu bilinmez "Câfer'in böreği" olarak anılırdı (s. 3327).

Celil (Ellidokuzlu): 1807 (H.1222) yılında Üsküdar'da derin bir teessür yaratmış ve yeniçerilerin kanlı kıyâmına sebep olmuş bir yeniçeridir. Üsküdar ve civarının korumakla görevli ellidokuzuncu yeniçeri ortası mensubu bu yeniçeri, Kabakçı Mustafa Vak'asından sonra, yeniçerilerin kışlaları ve kollukları dışında silah ile dolaşmasını yasaklayan ve cezasının idam olduğu bildirilen fermana karşı geldiği iddiasıyla haksız yere öldürülünce yeniçeriler emri veren Haseki Mustafa Ağa'ya bunun hesabını sormak için üç yüz kişi toplanarak Üsküdar kadısının harem kapısına kadar dayanmışlardır. Kadı kendi hayatının da tehlikeye girdiğini fark edince hasekiyi kolluk odabaşısına teslim etmiş, ellidokuzlular da Yeni Valde Camii önünde Mustafa Ağa'yı hançer ile öldürmüşlerdir (s. 3423).

Cemal Efendi (Muvakkit): Üsküdar'ın en eski gazete bâyilerinden biridir. 1876 (H. 1293)'da Üsküdar vapur iskelesinde gazete ve kitap satışı ile meşgul olmuştur (s. 3439).

Cemil (Hacı): 1885 ile 1890 yılları arasında Üsküdar'ın şöhretli berberlerindendir. Özellikle tulumbacı başı tıraşındaki başarısı ile tanınan berberin

ilginç bir özelliği, usturalarını bilerken taş ve kösele kullanmayıp, avucuna sürerek bilemesidir (s. 3446).

Cemil (Verem): 1880 ile 1918 yılları arasında Üsküdar'ın namlı olta balıkçılarından ve tulumbacılarındandır. Uzun süre taşıdığı hastalık, kendisine lâkap olmuştur (s. 3458).

Daniyal (Kayıkçı Laz): 1885 ile 1895 yılları arasında Üsküdar Balaban iskelesi kayıkçılarındandır. Aynı zamanda Üsküdar Daire Sandığı uşaklarındandır. Adına yazılmış bir destan bulunmaktadır (s. 4228-29).

Dilâver (Mestanın): 1899-1900'de Üsküdar'ın Rumeli muhacirlerindedir. Tütün kaçakçılığı yaptığı sırada üç hırvat kolcu tarafından vurularak öldürülmüştür. Ölümü büyük üzüntü yaratmış ve adına Üsküdarlı halk şairi Vasıf Hiç tarafından bir ağıt mersiye yazılmıştır (s. 4563-4564).

Dudu Kadın (Hamamcı): 1882-83 yıllarında Üsküdar Büyük Hamam'ın tezgah çekmecesinde oturan ve güzelliği ile bilinen bir kadındır. Mazbutluğuyla tanınan bu dul kadının başından geçen evlilik hikayesi Üsküdarlı halk şairi Âşık Râzi'nin kaleminden tarih düşürülerek şiirleşmiştir (s. 4748).

Fatma Hâtun: Üsküdar'da kendi adına bir mescid yaptırmış olan hayır sahibi bir kadındır (s. 5577).

Ferhad (Hacı): On altıncı asır sonlarında yaşamış ve kardeşi Hacı İlyas ile birlikte Üsküdar'da Tabaklar mescidini yaptırmış hayır sahibidir. Aslen Konyalı olan kardeşler, Nurbânu Sultan'ın hayratında çalışmışlar külliye tamamlanınca artan malzemenin kendilerine verilmesini istemişler ve o malzemeyle Tabaklar mescidini yaptırmışlardır (s. 5664).

C. COĞRAFYA

1. DAĞI

Bulgurlu Dağı: Sultan Abdülmecid devri (1839-1861) sonlarına gelinceye kadar Küçük Çamlıca tepesinin eski adı Bulgurlu dağıdır. Küçük Çamlıca adının Sultan Abdülaziz zamanında verilmiş olduğu düşünülmektedir. Asıl Çamlıca tepesi de diğlerinden ayırt edilmek için Büyük Çamlıca olarak anılmaya başlanmıştır (s. 3120).

2. SUYU

Bülbül Deresi: Boğaziçine, Kanlıca körfezine dökülen derelerden birisidir. Eskiden Bahâî körfezi ya da sadece Körfez diye anılan Kanlıca körfezinin arkasındaki korunun ve bu dere boyunun bülbülleri çok meşhurmuş. Mehtap olduğunda buraya gelen yüzlerce kayığın, bülbüllerin hoş namelerini dinlemesinden mülhem adı Bülbül deresi olarak anılmıştır (s. 3169).

Büyükçamlıca Suyu: Büyük Çamlıca tepesine çıkan yokuşun orta kısmında, Osmanlı hânedanından Yusuf İzzeddin Efendi'nin köşkünün kapısı karşısındadır. Tepenin eteğindeki yüksek ağaçlar arasında bulunan çeşmesi ilk defa Üçüncü Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Suyun menbaı çeşmenin arkasındadır. Bir haznede toplanır. 1961 yılında haznenin üstü toprak örtülüdür ve harap bir demir parmaklıkla çevrilmiş olup bir namazgâh vazifesi görmektedir. Namazgâh taşı ise Dördüncü Sultan Mehmed tarafından konmuştur (s. 3215).

Eski Valide Suyu: Eski Vâlîde suyu, 1582 yılında Nurbânu Sultan tarafından Üsküdar'da Toptaşı'ndaki cami ve imâretleri için akıtılmış, zamanla yoluna Üsküdar'daki bir çok dinî ve sosyal tesislerin katma suları da bağlanmıştır. Üsküdar'ın tarihî su tesisleri içinde en bakımlı olanı bu budur (s. 5303).

3. MESİRE YERLERİ

Subhi Paşa Korusu: Kısıklı'dan Bulgurlu'ya giderken sağ koldadır. Korunun güzelliğini yazar şöyle anlatıyor: "Elinde demir asâ, ayağında demir çarık İstanbul'u kırk yıl semt semt dolaşan bir kimse, gece ve gündüz ayrı ayrı, Bulgurlu'da Subhi Paşa korusunun hattı bâlâsından İstanbul'u temâşa ettikten sonradır ki "Ben İstanbul'u gördüm!" diyebilir." (s. 3120).

4. KÖYLERİ

Çekme Köyü: Üsküdar'ın Dudullu'nun arkasına düşen Kısıklı nahiyesi köylerindedir. 1962 yılı itibariyle ulaşımı köy halkından birkaç şoförün arabası ile sağlanmakta, şehirle telefon iletişimi ise Dudullu Jandarma karakolu vasıtasıyla Ümraniye santralinden yapılabilmektedir (s. 3807).

5. SEMTLERİ

Çavuşderesi: Üsküdar'da Selâmsız, Nuhkuyusu, Toptaşı, İmrahor ve Bülbülderesi semtleri ortasında kalan bir semttir (s. 3791).

Doğancılar: Üsküdar'ın meşhur semtlerindedir. Meşrutiyet'ten sonra Üsküdar'ın ilk halk bahçesi burada tanzim edilmiştir. Pekçok devlet dairesi ile Nasuhî dergâhı, Hasan Paşa çeşmesi ve meşhur Nur sineması, Çakırcıbaşı Hasan Paşa tarafından 1558'de yaptırılan "Çakırcıbaşı" ya da "Doğancılar" camii, padişahların doğu seferine çıkan orduyu uğurladıkları Doğancılar sarayı, Meşrutiyet'in ilanına kadar faal olan Üsküdar'ın en büyük ve meşhur kahvehanelerinden Doğancılar meydan kahvehanesi bu semtin meşhurlarıdır. Semtte bulunan Doğancılar caddesi de Üsküdar'ın ana yollarından biridir (s. 4641-4645).

6. CADDELERİ

Bağlarbaşı Caddesi: Üsküdar'da Toptaşı semti yollarındandır. Çavuşdere caddesiyle Nuhkuyusu caddesi arasında uzanan sağa ve sola kavisli, dirsekli, dik ve yokuş bir caddedir (s. 1819).

Büyük Selim Paşa Caddesi: Üsküdar'da Toptaşı ve İnâdiye semtleri yollarındandır. Gündoğu caddesi ile Toptaşı caddesi arasında uzanır. Toptaşı caddesi üzerinde olan alt başından girildiğinde önce düz olarak başlar sonra meyilli bir yokuş olarak sağa sola kavisler çizer. Tabaklar meydanından sonra dikleşir. 1962 yılı itibariyle iki araba geçecek genişlikteki kaba taş döşeli cadde üzerinde bulunan ikişer üçer katlı ahşap ve kâgir evlerin dışında bir kömürcü, bir doğramacı, iki bakkal, bir terzi dükkanı vardır. Ayrıca metruk halde bulunan Kurban Nasûhî Baba camii, hemen yanında Rufâî Şeyhi Mehmed Nureddin Efendi türbesi ve küçük bir mezarlık bulunmaktadır (s. 3305-06).

Çamlıca Caddesi: Üsküdar'ın İcâdiye semti yollarındandır. Bülbüldere-Bağlarbaşı yolunun Mağazacı sokağı ile olan kavşak noktası ile İcâdiye-Bağlarbaşı yolu arasında uzanır. 1963 yılındaki durumu şöyledir: İki araba geçebilecek genişlikte, 2-3 katlı ahşap ve beton evlerden müteşekkil, bir elektrikçi, bir bakkal dükkanı vardır.

Yokuşun başında da Bedestenli Çerkes Hacı Mehmed Efendi'nin hayır eseri olan beton ve susuz bir çeşme vardır (s. 3718).

Çavuşdere Caddesi: Üsküdar'ın en uzun yollarından birisidir. 1963 yılındaki görünümü şöyledir: Bir araba geçecek genişlikte paket taşı ve kaba taş döşeli bir yoldur. Beton ve ahşap evler dar gelirli ailelerin meskenleridir. Cadde üzerinde yazlık Işık sineması ile bir kolacı, iki doğramacı, bir bakkal dükkanı vardır. Önemli yapılar ise, Safiye Sultan çeşmesi, Şehzâde Seyfeddin çeşmesi, Kâtib Mustafa Efendi çeşmesi, Ümmügülsüm Hanım çeşmesi, Çinili hamam, Mahpeyker Vâlîde Sultan çeşmesi, Dârülhâdis ve Çinili camii'dir (s. 3791).

Çeşmeikebir Caddesi: Üsküdar'da Selimiye semtindedir. Tarihî Selimiye kışlasının büyük kapısı bu cadde üzerindedir. İki araba geçecek genişlikte ve paket taşı döşelidir (s. 3877).

Divitçiler Caddesi: İnâdiye, Toptaşı ve Harmanlık semtleri arasında uzanan caddedir. Aynı cadde üzerinde "Divitçiler Çıkması" da bulunmaktadır (s. 4628).

7. SOKAKLARI

Abdülfeyyaz Sokağı: 1944 yılında Üsküdar'da Bülbülderesi caddesiyle Gümüşarayıcı sokağı arasındadır. Kabataş döşeli, bozuk, muntazam olmayan bir sokaktır. Sağ kol üzerinde Karaahmed çıkması vardır. Burası az meyilli bir yokuştur. Sol tarafında ise birer ikişer katlı sıralanmış ahşap evler bulunmaktadır (s. 81).

Acemoğlu Sokağı: Bağlarbaşı sokaklarından. 1945 yılı itibariyle görünümü şöyledir: Üç araba geçebilecek kadar geniş, önce kaba taş döşeliyken zamanla toprak yol olmuş, evleri ahşap ve bahçeli, güneş alan havadar sessiz bir sokaktır (s. 190).

Açık Türbe Sokağı: Üsküdar'da, İmrahor'dan Şemsipaşa'ya kadar, Hakimiyet-i Milliye caddesi ile Doğançılar caddesini bağlayan uzun bir yoldur. 1945 yılındaki görünümünde sağ köşede küçük bir kahvehane, sol köşede Üsküdar postanesi vardır. İki araba geçecek genişlikte olan sokak, kaba taş döşeli ve az meyilli bir yokuştur. Küçük bir parçası da alçak ve geniş, beş basamaklı merdivenlidir. Sokakta iki meşhur yapı bulunmaktadır. Bunlar halk arasında "Şarklı Evliya" olarak bilinen türbe ile Sadrazam Halil Paşa'nın sanat eseri türbesidir. Sokağın Sünbülzâde ve Hüdaî Mahmut sokaklarıyla oluşturduğu kavşağında ise Ahmed Çelebi camii bulunmaktadır. Buradan Şemsi Paşa'ya inen ikinci kısmında paket taşı döşelidir. Genelde ahşap evler bulunmaktadır. Çift merdivenli küçük bir konak ile yüksek bahçe duvarının önünde bir sıra çınar ve akasyalar dikilmiş olan konak, Türk mimarisinin en güzel örneklerindedir (s. 204).

Agah Paşa Çıkması: Üsküdar'da Selimiye'dedir. Kavakiskelesi caddesiyle Kışla önünden geçen Çeşmeikebir sokağı kavşağındaki adanın içinde ve kavakiskelesi caddesi üzerindedir (s. 245).

Ahali Sokağı: Üsküdar'da İhsaniye'nin Salacak üstüne rastlayan kısmının geniş, bahçeli, iki üç katlı beton ve tuğla yapıları evleriyle hali vakti yerinde ya da orta halli ailelerin bulunduğu sokaklarından. Tunusbağı caddesi ile birleştiği kavşağın köşesinde demir bir terkos çeşmesi bulunmaktadır (s. 262-263).

Asmalı Sokak: Üsküdar Şemsipaşa sokaklarından. Velioglu ve Yastıkçı sokakları arasındadır. Kayda değer çok özelliği olmamakla birlikte iki araba

genişliğinde ve gittikçe daralan bu toprak sokak, dönemin diğer sokakları gibi iki katlı ahşap evlerden oluşmuştur (s. 1128).

Aşçıbaşı Mektebi Sokağı: Üsküdar'ın İnâdiye semti sokaklarından. İnâdiye camii sokağı ile Divitciler caddesi arasında uzanır, devamı ise Körbakkal sokağı ile Toptaşı'na çıkmaktadır. 1946 yılındaki durumu şöyledir: Evleri bir, iki veya üç katlı, halkı mütevazı gelirlili ya da orta hallice, iki araba geçecek kadar genişlikte ve kaba taş döşeli bozuk bir sokaktır (s. 1136).

Âtıfbey Sokağı: Üsküdar'ın Küçük Çamlıca semti sokaklarından. Kalfaçeşmesi ve Faikbey Mescidi sokaklarının yaptıkları kavşaktan başlayarak Raifpaşahani sokağına kavuşuncaya kadar uzanır. Sokaktaki evlerin bir kısmı dar gelirlili ailelerin oturduğu ikişer katlı ahşap yapılarıdır. Bir kısmı ise, kârgir binalardır ki bunlar zenginlerin oturduğu konaklardır. 1947 yılı itibariyle sokaktaki bütün evlerin yemiş ağaçlarıyla dolu bahçeleri vardır (s. 1275).

Avcıkâzım Sokağı: Kısıklı caddesiyle Küçük Çamlıca caddesi arasında uzanır. 1947 yılı itibariyle bir araba geçecek genişlikte, kaba taş döşeli, büyük bahçeler içine ikişer üçer katlı ahşap köşkler arasından geçer (s. 1345).

Avcı Sokağı: Üsküdar'ın İhsaniye mahallesi sokaklarından. İhsaniye sokağı ile Çıt sokağı arasındadır. O yılların diğer vasat sokaklarından biridir (s. 1346).

Azat Yokuşu: Üsküdar'ın İmrahor semti sokaklarından. Uncular caddesi ile Aziz Mahmut Efendi sokağı arasında kısmen düz kısmen merdivenli dik yokuş bir sokaktır. İki araba sığacak genişlikte ve kaba taş döşeli sokakta genelde iki katlı ahşap evler bulunmaktadır (s. 1672).

Azizlik Yokağı: Üsküdar Bülbülderesi sokaklarından. Kaba taş döşeli, iki tarafından ahşap evler sıralanmış sokağın sakinleri dar gelirlili Türk aileleridir (s. 1718).

Bağcıodaları Sokağı: Üsküdar'da Nuhkuyusu sokaklarından. Pazarbaşı caddesiyle Alacaminare sokağı arasında uzanır. 1951 yılındaki görünümü şöyledir: Kaba taş döşeli, iki araba geçecek genişliktedir. Çoğu bahçeli ve birer ikişer katlı evlerde genelde dar gelirlili Türk aileleri oturmaktadır (s. 1790).

Bağlıbahçe Sokağı: Üsküdar'da Bülbülderesi semtindedir. Tophanelioğlu sokağı ile Tekkeiçi sokağı arasında uzanır. Mütevazı Türk ailelerinin oturduğu ahşap ve tuğla evlerden oluşmaktadır (s. 1822).

Bağrıyanık Sokağı: Üsküdar'ın Selâmsız semti sokaklarından. Bülbülderesi-Bağlarbaşı yolu ile Karabağ sokağı arasında uzanır. Bir tarafı kır, bir tarafı bahçeli ve toprak yollu bu sokakta 1951 yılı itibariyle ancak iki kârgir ev vardır (s. 1822).

Beygirciler Sokağı: Üsküdar'da İnâdiye semti sokaklarından. Toptaşı caddesi ile Ferah sokağı arasında uzanır. 1960 yılında sokağın görünüşü şöyledir: İki araba geçecek genişlikte, kabataş döşeli, kavisli bir sokaktır. İki gecekondulu ile ikişer katlı iki ahşap ev vardır. Toptaşı caddesi kavşağında Mehmed Paşa çeşmesi vardır. 1961 yılında tamamen yıkılmış, sadece duvar izleri olan Fatma Hatun mescidi de bu sokakta bulunmaktadır (s. 2634).

Binbaşı Sokağı: Üsküdar'da Çavuşderesi'ndedir. Silahdarbağçesi sokağı ile Vasiyet sokağı arasında uzanır. 1961 yılındaki görünümü şöyledir: Bir araba geçecek genişlikte olup Silahdarbağçesi sokağı tarafından gelindiğinde toprak yol olarak başlar; ahşap ve beton yapı evlerinin çoğu bahçelidir. Son kısmı kaba taş döşeli ve dikçe bir

yokuş olur. Sola doğru bir kavis çizer, bostanlar arasından geçer, tekrar toprak yol olur ve Vasiyet sokağına ulaşır. Her iki başında birer bahçeli kahvehane vardır (s. 2786).

Bolâhenk Nuri Çıkmazı: Üsküdar'da İnâdiye semtinde Aşçıbaşı mektebi sokağındadır. 1961 yılındaki görünümü şöyledir: Bir araba geçecek genişlikte ve kabataş döşelidir. Ahşap ve kâgir evlerden müteşekkildir (s. 2949).

Boybeyi Sokağı: Üsküdar'da Nuhkuyusu sokaklarındandır. Bağlarbaşı caddesi ve Alacaminare sokağı ile dört yol ağzı oluşturmaktadır. 1961 yılı itibariyle, bir araba geçebilecek genişlikte, kabataş döşeli bir yol olup aralarında arsalar bulunan en çok üç katlı ahşap ve kâgir evleri mütevazı gelirli ailelerin meskenleridir. Sokakta bulunan diğer yapılar, üst başında Alacaminâre Nakşibendî Pazar tekkesi, ortalarında Fenaî Ali Efendi (Yaldızlı Tekke) camii, karşı tarafında metruk bir mahalle mektebi, bu mektebin duvarında da yol seviyesine göre çukurda kalmış Elhac Ahmed Paşa Çeşmesi vardır (s. 3040).

Bülbüldere Çıkmazı: Üsküdar'da Bülbülderesi'nde Terlikçi sokağındadır. Başlangıçta iki araba geçecek genişlikte bitiminde gayet dar, kaba taş döşeliyken zamanla bakımsızlıktan toprak yola dönüşmüştür. 1962 yılında dar gelirli ailelerin oturduğu bahçeli, ahşap, kâgir, yarı kâgir yapılar mevcuttur (s. 3173).

Büyük Hamam Sokağı: Üsküdar merkez ilçesinin Çarşı boyu semtindedir. Adını Üsküdar'ın meşhur hamamından almıştır. Hâkimiyeti Milliye caddesi ile Bulgurlu mescid ve Kassam Çeşmesi sokakları arasında uzanır. 1962 yılındaki diğer sokakların görünümündedir (s. 3284).

Büyük Mustafa Paşa Sokağı: Üsküdar'da İhsaniye semtindedir. Çatmacılar sokağı ile Edhem Paşa sokağı arasında uzanır. Hafif meyilli olan sokak 1962 yılı itibariyle bir araba geçecek genişlikte, kabataş döşeli, genelde ikişer katlı kâgir, beton ve ahşap binalardır (s. 3304).

Canbaz Ali Sokağı: Üsküdar'da Bülbülderesi sokaklarındandır. Selâmsız caddesi ile Tophanelioğlu sokağı arasında uzanır. 1962 yılındaki diğer sokakların görünümündedir (s. 3365).

Cemal Efendi Sokağı: 1963 yılında Üsküdar Nuhkuyusu semtinde, Boybeyi sokağı ile Duduoğlu sokağı ve Şair Talât sokağı dört yol ağzı arasında uzanan, bir araba geçecek genişlikte kaba taş döşeli bir yoldur (s. 3439).

Çınçınlı Hamam Sokağı: Toptaşı'nda Bağlarbaşı ile Çavuşdere caddesi arasında uzanır. Sokakta evlerin dışında yapılar sağ tarafta Kösem Sultan'ın Dârülkadir'i ve Çinili hamamı, sol tarafta da Çinili camii vardır (s. 3921).

Çit Sokağı: İhsaniye sokaklarındandır. Harem iskelesi sokağı ile Paşakapusu geçidi arasında uzanır (s. 4039).

Darı Sokağı: Üsküdar'ın Şemsipaşa sokaklarındandır. Doğancılar caddesi ile Şemsipaşa caddesi arasında uzanır. 1965 yılında sokak üzerinde Hüsrev Ağa camii ile Tekel idâresinin yaprak tütün yapım atölyesi bulunmaktadır.

Daye Kadın Sokağı: Harem İskelesi sokağı ile Kavak İskelesi caddesi arasında uzanan Selimiye semti sokaklarındandır. 1965 yılı itibariyle sokakta suyu kesilmiş ve kitabesiz bir çeşme, bir kunduracı, bir doğramacı, bir bakkal, bir berber ve iki kahvehane vardır (s. 4322).

Dibekçi Ahmed Sokağı: 1966'da Üsküdar'ın Çavuşderesi sokaklarından (s. 4546).

Doğramacı Mehmed Sokağı: 1934 belediye şehir rehberine göre Üsküdar'ın Selâmsız semti sokaklarından (s. 4650).

Drama Sokağı: İcâdiye semtinde İmam Galip sokağı ile İcâdiye-Bağlarbaşı yolu arasında uzanır (s. 4740).

Duacı Sokağı: Sokak 1934 şehir rehberinde Kısıklı nahiyesinde Çamlıca sokaklarından biri olarak geçmektedir (s. 4742).

Eczâhâne Sokağı: 1967'de Üsküdar'da Selimiye semti sokaklarından. Kavak iskelesi caddesi ile Harem iskelesi sokağı arasında uzanır (s. 4896).

Edhem Paşa Sokağı: İhsaniye semtinde Çatmacılar sokağı ile Tunusbağı caddesi arasında uzanan sokaktır (s. 4919).

Ehram Sokağı: Doğancılar semtinde Halk caddesi ile Gündoğu caddesi arasında uzanır. 1967 yılında sokakta bir kahvehane, bir lokanta, bir kebabçı, bir bakkal, bir kornişçi, bir koltukçu, bir kunduracı, bir doğramacı ve bir de mobilya marangozu bulunmaktadır (s. 4970).

Ekmekcibaşı Sokağı: Üsküdar'ın Selâmsız semti sokaklarından. 1967'de görünümü şöyledir: Selâmsız caddesi ile Fıstıkağacı sokağı arasındaki sokak, bir araba geçecek genişlikte, kaba taş döşeli, aralarında ahşap evler de bulunan büyüklü küçüklü beton binalar ve boş arsalardan müteşekkildir (s. 4977).

Enfiyehâne Sokağı: Üsküdar'da Şemsipaşa Doğancılar caddesi ile Öğdül sokağı arasındadır. 1967'de bir araba geçecek genişlikte kaba taş döşeli bir yol olup bir deterjan imâlathanesi, bir hamam harabesi, bir kasap, bir kundura tamircisi dükkanı vardır. Ayrıca Üsküdar Yüksek Öğretim Gençliği Lokali de bu sokaktadır (s. 5121).

Esbapçı Sokağı: Üsküdar'ın Doğancılar semti sokaklarından. Ehram sokağı ile Gündoğumu arasında uzar (s. 5258).

Eski Ekmekcibaşı Sokağı: Nuhkuyusu sokaklarından. 1967'deki görünümü şöyledir: Bir araba geçecek genişlikte kaba taş döşeli bir yol olup 1-3 katlı beton kâgir evlerden müteşekkildir. Sokakta iki bakkal, bir de doğramacı atölyesi vardır (s. 5284).

Eski Keresteciler Sokağı: Üsküdar'ın çarşı boyu semti yollarındandır. Doğancılar caddesi ile Balaban caddesi arasında uzanır. 1967'de sokakta bir mozayik imâlâthânesi, iki kereste mağazası, bir dokuma atölyesi, bir gazete bayii ve bir kahvehane ve üç kapalı dükkan bulunmaktadır (s. 5291).

Eşref Saat Sokağı: Üsküdar'da Şemsipaşa sokaklarından. Doğancılar caddesi ile Şemsipaşa caddesi arasında uzanır. Bir araba geçecek genişlikte ve kabataş döşeli bir yoldur. Rum Mehmed Paşa Camii ile paşanın türbesi, İsmail Ağa çeşmesi ve Ümmügülsüm Sultan çeşmesi bu sokaktadır (s. 5385).

Ferah Sokağı: İnâdiye semti sokaklarından. 1969 yılında ikişer üçer katlı ahşap ve kâgir evlerden müteşekkildir. Sokakta iki bakkal, bir garaj ve kullanılmayan bir yazlık sinema ile tamir görmüş akar haldeki Şehzâde Nûman'ın çeşmesi vardır (s. 5654).

Fıçı Rüstem Sokağı: Nuhkuyusu semti sokaklarından. Kümbet sokağı ile Şâir Tâlat sokağı arasında uzanır (s. 5747).

Fıstıkağacı Sokağı: Selâmsız semti sokaklarından olup Kerpiçhâne sokağı ile Babacan sokağı arasında uzanır. 1970 yılında bozuk toprak yolludur. Sokakta briket imâlâthâneleri ile camcı ve demirci dükkanları vardır (s. 5769).

Fıstıklıbayır Sokağı: Nuhkuyusu semti sokaklarındanıdır. 1970 yılında sokakta bir yoğurt imâlâthânesi ile bir bakkal dükkanı vardır (s. 5769).

Fıstıklı Namazgâh Sokağı: İhsâniye semti sokaklarındanıdır (s. 5772).

Gelinalayı Sokağı: Doğancılar semti sokaklarındanıdır. Davudağa sokağı ile Halk caddesi arasındadır. 1970'te ikişer katlı beton evler, beton apartmanlar ve üçer katlı dört eski ahşab ev arasından geçer.

8. İSKELELERİ

Bağdad İskelesi: Eski Üsküdarlılar, Bağdad yolunun başlangıcı olduğundan dolayı Üsküdar'ın büyük iskelesine Bağdad iskelesi derdi. Üsküdar semer hamalları da "Bağdad iskelesi hamalları" olarak bilinmektedir (s. 1804).

D. MÜESSESELER

1. Anadolu Gençlik Kulübü: Üsküdar'ın, zengin hatıralar ve parlak bir isim bırakmış spor kulüplerindendir. Burhan Felek, kulübün kurucuları arasındadır. Kulübün ilk binası da Felek'in babası Ziya Bey'in evi olmuştur. Üsküdar mutasarrıflarından Şair Faik Âli Bey, kuruluşunun ilk devirlerinde kulübün ilerlemesine katkıda bulunanlardandır. Beyaz üzerine yeşil yıldızlı formayı öncelikle futbol oyuncularını giymiştir. İngiliz Armstrong takımına karşı oynayıp galip geldikleri maç Büyükşehrin spor tarihine geçmiştir. Kulübün ilgilendiği ve başarı gösterdiği diğer spor dalları deniz sporları ve güreştir (s. 801-802).

2. Bülbüldereliler: Tulumbacılığın yaygın olduğu dönemlerde zaman zaman açılıp kapanan Üsküdar'ın yangın tulumbası sandığı ve takımlarından biridir (s. 3167).

3. Çamlıca Gençlik ve Ping-pong Kulübü: 1956 yılında Hamit Bilginalp'in önderliğinde kurulmuştur. Kulübün lokali Kısıklı'da olup 500 ciltlik bir kütüphanesi vardır. Genç üyeleri ile İstanbul çevresinde grup halinde inceleme gezileri düzenlenmiştir (s. 3718).

4. Çamlıca Spor Kulübü: 1928'de kurulmuştur. Futboldan başka voleybol aktiviteleri vardır. Renkleri yeşil-beyazdır (s. 3721).

5. Çamlıca ve Civarını Güzelleştirme Derneği: 1934 yılında kurulmuştur (s. 3722).

6. Divitciler Yangın Tulumbası Sandığı: Eski tulumbacılık dönemlerinde Üsküdar'ın meşhur sandık ve takımlarından biridir. Sandık tulumbacılarının yangına giderken attıkları nârâ, mahallenin adından mülhem "Kadıaskerli!.." dir (s. 4628).

7. Doğancılar Yangın Tulumbası Sandığı: Üsküdar'ın pek çok tulumbacı yetiştirmiş ünlü tulumba sandığıdır. Semt halkının varlıklı olması ve sandığı himaye etmesi sebebiyle bu sandık diğer tulumbacı sandıklarından daha başarılı olmuştur (s. 4645).

E. CİNAYETLERİ

Ârif (Karacaahmed Canavarı Çingene): Üsküdar'ın kötü şöhretlerindedir. İkinci Abdülhamid devri sonlarında işlediği zincirleme cinayetlerle Üsküdar ve civarını dehşet içinde bırakmış, üzerine ödüller konmuş bir katildir. Meşrutiyet'in ilanı sırasında bir yaralama olayının faili olarak yakalanmış, mahkeme sürecinde bütün suçlarını itiraf etmiş ve sonunda da idam edilmiştir (s. 977-978).

Erişen (İzzet Kenan): 1965 yılında Üsküdar'da kendisine karşı boşanma davası açan karısı Muazzez'i Üsküdar'da sokak ortasında tabanca ile vurarak öldürmüş bir kahvecidir. Cinayetten sonra yaptığı açıklama ayak takımı diye tabir edilen kesimin insanların aile hayatına ışık tutacak önemi haizdir (s. 5187).

F. MEZARLIKLARI

Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığı : İstanbul'un en eski Ermeni mezarlıklarındandır. Bağlarbaşı'nın tam göbeğinde 14000 m²lik bir alana yayılmıştır. Ortada kalan ufak bir kısım ise Rumlara aittir. Yenimahalle'deki Surp Karabet kilisesine ait olan güney kısmı daha eskidir. Kuzey kısmı ise Surp Haç kilisesine aittir ve nispeten daha yeni ve daha büyüktür. Eskiden Ermenilerin yüksek zümresi ve özellikle Amira ünvanını taşıyanların büyük çoğunluğu Üsküdar ve civarında oturdukları için Bağlarbaşı Ermeni mezarlığında gömülü birçok meşhur isim vardır (s. 1819).

Bülbülderesi Selânikliler Mezarlığı: Üsküdar'da aynı adı taşıyan semtte Bülbülderesi-Bağlarbaşı yolu üzerinde oldukça dik bir sırt üzerindedir. Kabristandaki en eski kabirler on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına aittir. Adı Selânikliler mezarlığı olsa da farklı yerlerden olan kimselerin de kabirlerine rastlanmaktadır (s. 3173).

SONUÇ

Üsküdar'ın gerek maddî gerekse manevî kültürel dokusu ile ilgilenen araştırmacılar için bir ön çalışma niteliği de taşıyan bu çalışmada, İstanbulla ilgili sosyo-kültürel yapı analizleri açısından önem arz eden bir kaynak eser olan İstanbul Ansiklopedisi, Üsküdar bağlamında incelenmiştir. Amacımıza uygun olarak öncelik, esere yansıyan Üsküdarla ilgili malzemeyi tespit edip bu malzemeyi sınıflandırmaya verilmiş olmakla birlikte Üsküdarla ilgili malzeme üzerinden şu tespitlere varılmıştır:

1. Camiler genellikle bânisinin adıyla adlandırılmıştır. Ancak halk arasında telaffuzu zor olanlar farklı isimlerle anılmıştır. Yanı sıra camilerin, bulunduğu sokağın adıyla, bağlı bulunduğu tekkenin adıyla anıldıkları da görülmektedir. Kimi zaman da camiler adlarını buldukları bölgeye vermişlerdir. Eserde adı geçen camilerden bir kısmı tamamen yıkılmış, bir kısmı tamir görmüş olmasına rağmen harap bir halde iken bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir.

2. Eserde madde başı olarak anılanların dışında diğer maddelerin içinde zikredilenler de göz önüne alındığında mescid sayısının camiden fazla olduğu görülmektedir. Mescidler de camilerde olduğu gibi yaptırımlara izâfeten adlandırılmış olmakla beraber buldukları bölgeden ya da çeşitli sebeplerle halkın sonradan verdiği isimlerle de anılmışlardır. Bir kısmı tamamen ortadan kalkmıştır.

3. Eserdeki bilgilerden yola çıkıldığında Üsküdar'da dinî yapılardan tekkelerin de oldukça fazla olduğu görülmektedir. Taşdıkları isimlerin dışında halk tarafından âyin günlerine göre de adlandırılmıştır. Tekkelerin âyin günlerine nispetle adlandırılmaları, daha kolay ezberlenmesi sebebiyle özellikle kadınlar tarafından tercih edilmiştir. Bölgede bulunan tekkelerin bağlı bulunduğu tarikatlar Celvetî, Bayramî, Cerrahî, Şabanî, Rifaî, Bektaşî, Kâdirî ve Mevlevî tarikatlarıdır. En fazla tekkenin bağlı bulunduğu tarikat, Celvetî tarikatıdır.

4. Teknoloji ilerleyip her haneye borularla su getirme imkanı bulunmazdan evvel umuma açık yerlerde çeşme yaptırmak, Müslüman toplum hayatında önemli bir hayır olarak görülen âdetlerdendir. İstanbul'da da tarih boyunca başta padişahlar olmak üzere sultanlar, vezirler, devlet ricâlinden olanlar, zenginler hatta halk tabakasından insanlar kendilerinin ya da ölmüş yakınlarının hayırla yâd edilmesi için ve bir kamu hizmeti sorumluluğuyla çeşmeler yaptırmışlar ve bu suretle şehre Türk damgasını vurmuşlardır. Türk yapı sanatının bu çok önemli örnekleri açısından Üsküdar'a bakıldığında çeşitli devirlere ait küçük ya da büyük, akar ya da susuz, harap olmuş ya da tamamen kaybolmuş pek çok çeşme olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları sanatsal açıdan zirvede olan nadir eserlerdir. Gerek taş işçiliği, gerekse kitabeleri açısından ilgili konularda araştırmacılar için birer belge olarak önem arz etmektedirler.

5. Sivil yapılar içinde hayır yapılarından sonra en çok görülen yapı kahvehanelerdir. Şehir merkezli ve din dışı bir sosyal kurum niteliğiyle kahvehaneler, genelde İstanbul'un özelde de Üsküdar'ın on altıncı yüzyıldan sonra halk arasında en çok rağbet gören sosyal mekanlarından. Şehrin gündelik hayatının nabzının tutulduğu bu mekanlar, kendi içlerinde şöhretlerini yaratmışlardır. Sadece müşterileri tarafından değil, halkın sesini duymak isteyen ve bu amaçla tebdil-i kıyafetle ziyaretler yapan padişahlar ve asayiş sağlamaya görevli idareciler tarafından da önemsenmiştir. Kent kültürü çalışmalarında kahvehaneler, hem yapı olarak hem de sosyal ortam olarak göz ardı edilemeyecek malzeme ile doludur. Eserde bazı kahvehaneler madde başı oldukları gibi diğer maddelerin içinde de isimleri geçmekte ve çeşitli yönleri üzerinde durulmaktadır.

6. Gerek Üsküdar'da doğmuş gerekse sonradan gelerek yerleşmiş ya da bir süreliğine bulunmuş olan ve Üsküdar'ın kendi çevresinde ya da daha geniş bir alanda şöhret kazanmış şahıslarına bakıldığında dinî kimliği olan kişilerin sayıca daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da Üsküdar'ın tarihten itibaren gelen genel yapısıyla örtüşmektedir. Yanı sıra on dokuzuncu yüzyılda İstanbul'da fenomen olan tulumbacı ve kabadayılar da Üsküdar'ın şöhret olmuş kişilerindendir. Bunları hattatlar izlemektedir. Ayrıca gayr-i müslim olanlar da Üsküdar'da kendilerini ifade imkanı bulmuş, adlarını bugüne kadar taşıyabilmişlerdir.

7. 1944-1970 yılları arasında Üsküdar'ın sokaklarına bakıldığında genelde hemen hemen birbirinin aynı bir yapılanmayla karşılaşmaktadır. Genelde bir ya da iki araba geçecek genişlikteki sokaklar toprak değilse paket taşı ya da kaba taş döşeli olup henüz bahçelerin korunduğu, çoğunlukla iki olmak üzere bir ya da üçer katlı ahşap, nispeten az sayıda kârgir evlerden müteşekkildir. Bu evlerin sâkinleri dar gelirli ya da orta gelirli mütevazı kimselerdir. Zengin olanların meskenleri beton ya da konak şeklinde ahşap yapılarıdır. Bu durum, o dönem için büyük oranda homojen bir yapıya işaret etmektedir. Yine bu dönem için gecekondulaşmanın hemen hemen olmadığı, 1960'lardan sonra çok az sayıda gecekondunun türediği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- KOÇU, Reşat Ekrem (1958). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1959). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1960). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1960). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1961). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1963). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1965). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1966). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1968). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1971). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.
KOÇU, Reşat Ekrem (1973). *İstanbul Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat.